

TÜRKİYE'DE ULUS İNŞASI VE DİL DEVRİMİ (1839-1936)*

Mehmet ÖZDOĞAN**

Özet

Avrupa'da Rönesans ve Reform ile başlayan daha sonra Aydınlanma ile devam eden süreç, etkisini siyasal alanda da göstermiş, 17. yüzyıl gibi erken sayılabilecek bir dönemden itibaren Avrupa'nın monarşiye dayanan yapısı yerini merkezi ulus-devlet yapısına bırakmıştır. Modern ulus-devletlerin ortaya çıkışı dünya tarihinde önemli etkiler oluşturmuş ve modern öncesi döneme egemen olan siyasi ve toplumsal yapılar kökten değişikliğe uğramıştır. Devletler artık kendi meşruiyetinin kaynağını ulusa dayandırmaya çalışırken, yurttaşlar da kendi aidiyetlerinin ön planına ulusu ve onu sembolize eden ulus-devleti yerleştirmeye başlamışlardır. İlk olarak İngiltere'de başlayan ulus-devlet süreci, birçok düşünürün görüşleriyle zenginleşerek, başta Fransa, Almanya ve İtalya olmak üzere Avrupa'nın dört bir yanına dağılmıştır. Avrupa'da başlayan bu değişim süreci kısa bir süre sonra Batı dışındaki toplumlara da model oluşturmaya başlamıştır. Esas amacı devleti kurtarmak olan ve bir dizi reformun yapıldığı Tanzimat Döneminde Batılı düşünce akımları Osmanlı kamuoyunda tartışılmaya başlamıştır. Bu süreçte dil ve alfabe konusunun bilinçli bir düşünce olarak ilk kez ortaya atıldığı görülmektedir. Batı'daki uluslaşma hareketlerinin yoğunluk kazandığı, Osmanlı'nın içte ve dışta var olan sorunlarının devam ettiği bu süreçte Osmanlı devlet adamları ve aydınları tarafından Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük adları verilen siyasi akımlarla, ulusal birliği sağlama ve devleti var olan dağılma sorunundan kurtarma çabaları gösterilmiş ancak başarılı olunamamıştır. Bu çabalar önce Cumhuriyet'in ilanı daha sonra uluslaşma yolunda atılan kültürel devrimlerle yeni bir boyut kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona

* Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı alanında yapılan ve 25.11.2014 tarihinde bilim jürisinin onayından geçen Yüksek Lisans Tezinin makale formatına dönüştürül- müş halidir.

** Komiser, Emniyet Genel Müdürlüğü, mozdogano@hotmail.com

erdiği topraklar üzerinde kurulan yeni devlette gerçekleştirilen en önemli kültürel devrimlerden biri de Türk Dil Devrimidir. Bu bağlamda çalışma, Dil Devriminin Türkiye’de ulus inşası için gerekliliğini, sürece katkısını ve rolünü ortaya koyma amacını taşımaktadır. Ayrıca çalışmanın verileri ile bu alanda araştırma yapanlara ve mevcut literatüre katkı sağlanması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulus, Ulus İnşası, Ulus-Devlet, Dil Devrimi, Güneş-Dil Teorisi

NATION-BUILDING AND LANGUAGE REVOLUTION IN TURKEY (1839-1936)

Abstract

The process that had started with Renaissance and Reformation and then continued with Enlightenment showed itself in political realm and European structure of monarchy started to yield itself to centralized nation-state structure starting by 17th century, which may be accepted as very early. The process of nation-state which was started in England enriched by several thinkers’ contribution spread into the rest of Europe initially with France, Germany and Italy. This changing process that began in Europe soon started to become a model to the societies other than the Western. A series of reforms that were aimed to save the state were conducted in Tanzimat Era when Western movements of thought started to be discussed in the Ottoman public. In this period, for the first time it was observed that language and alphabet topics raised as a conscious thought. In the same period when nation formation movements intensified in the West and domestic and external problems of Ottoman Empire continued, Ottoman statespersons and intellectuals with political movements named Ottomanism, Pan-Islamism and Turkism endeavored to establish national integrity and to save the state from the ongoing disintegration process but they have failed. These efforts have acquired a new dimension first with the establishment of the Republic then with the cultural reforms on the way to nation-building. In the new state that was founded on the territories of the disintegrated Ottoman Empire one of the most important cultural reforms is the Turkish Language Reform. In this sense, this study aims to present the need and the role of, and the contribution to the process to the Turkish Language Reform for the nation-building. Furthermore, it is expected to contribute to those who study in this area and existing literature with the data of the study.

KeyWords: *Nation, Nation-Building, Nation-State, Language Revolution, Sun Language Theory.*

Giriş

Literatürde ulusların doğuşu hakkında çok farklı görüş ve yaklaşımlar bulunmakla beraber “ulus”un ne olduğu, nerede ve ne zaman ortaya çıktığı konusu üzerinde uzlaşılmış değildir. Ulus, ulusçuluk ve bunların sonucu olarak değerlendirilen ulus-devlet kavramları da konuyu inceleyen sosyologlar, tarihçiler, hukukçular veya siyaset bilimciler tarafından değişik biçimlerde tanımlanmış ve

bu tanımlarda yer alan unsurlara göre içeriği belirlenmeye çalışılmıştır. Farklı düşünce akımlarına göre bir ulusu oluşturan değişkenlerin sayısı azaltılmış veya arttırılmıştır (Anderson, 1995; Hobsbawm, 1993; Gellner, 1998; Smith, 1994; Erözden, 2008; Özkırımlı, 2009).

Ulus, uluslaşma, devlet, dil, din, kültür, kimlik, etnisite ve daha birçok kavram ve konuyla karmaşık bir ilişkisi bulunan ulusçuluk olgusunun da çok yoğun tartışılmasından ve farklı kavranmasından dolayı ortaya çıkışına ilişkin değişik yaklaşımlar bulunmaktadır. Ulusların sabit ve değişmez olduğunu öne süren, eski çağlardan bu yana var olan ve doğal yapılar olduğunu öne süren ilkçi (*primordialist*) yaklaşım, ulus ve ulusçuluğun modern çağa, yani son birkaç yüzyıla, ait yapılar olduğu görüşünü savunan modernist yaklaşım ve ulusların yoktan var edilemeyeceğini, milli kimliklerin geçmişten kalan mitler, değerler ve sembollerin etkisi altında şekillendiklerini savunan, ulusçuluk çözümlerinde etnik geçmişe ağırlık veren kuramcılardan oluşan ve modernizmin hegemonyasına bir tepki olarak doğmuş etno-sembolcü yaklaşımdır.

Yeni bir siyasal organizasyon biçimi olarak ulus-devlet, ulusçuluk aracılığıyla ortak bir ideolojik kimliği bütün topluma yaygınlaştırarak bütünleşmeyi korumayı amaçlamaktadır. Özellikle dil, tarih, vatan, halk kültürü ve din standartlaştırılarak ulusal bütünlük sağlanmaya çalışılmaktadır. Ulusal farklılıkları yansıtan en önemli objektif öğelerden biri olarak vazgeçilmez öneme sahip olan dil ile ulus da ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlıdır. Nitekim sadece romantik milliyetçiler değil ulusu vatandaşların iradesine dayanan siyasi bir birliktelik olarak tanımlayan vatandaşlık temelli milliyetçi akımlar da zaman zaman dili ulusal kimliğin en önemli unsurlarından biri olarak kabul etmişlerdir. Bu açıdan bakılınca dilin bir iletişim sistemi olmasının dışında bir ulusun bireylerini yabancılaştırmak ve birleştirmek gücü de vardır. Uluslaşma sürecine girmiş ülkelerin büyük bölümü, bu süreçte dilin bağlayıcı ve birleştirici özelliğinden tam anlamıyla yararlanabilmek amacıyla farklı dönemlerde dillerini özleştirmek ve standart bir ortak dil oluşturmak için çalışmışlardır (Sadoğlu, 2010).

Bugün bütün dünyada en çağdaş siyasal organizasyon olarak kabul edilen ulus-devlet sisteminin Avrupa’da ve Türkiye Cumhuriyeti’nde neden tercih edildiğini ve ulus-devlet sisteminin meşruiyet kaynağı olan “ulus”un oluşum sürecinde dil unsurunun ne derece etkin olduğunu açıklama amacını taşıyan çalışmada özellikle, Osmanlı İmparatorluğu’nun sona erdiği topraklar üzerinde kurulan yeni devlette gerçekleştirilen en önemli kültürel devrimlerden biri olan Türk Dil Devriminin Türkiye’de ulus inşası için gerekliliği ve sürece katkısı incelenmiştir.

Tanzimat Fermanının ilanı, Türk modernleşmesi içinde birçok düşünürün göre, Batılılaşma hareketinin başlangıcı sayılmaktadır. Esas amacı devleti kurtarmak olan bir dizi reformun yapıldığı bu dönemde Batılı düşünce akımları da Osmanlı kamuoyunda tartışılmaya başlamıştır. Bu süreçte dil ve alfabe konusunun bilinçli bir düşünce olarak ilk kez ortaya atıldığı görülmektedir. Bu dönem-

den itibaren dilin sadeleştirilmesi, yazımı, grameri, sözlüğü ile ilgili konularda yapılan çalışmalar dönemin aydınlarını meşgul etmiştir. Tanzimat Döneminden Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar olan dönem içinde ulusal birliği sağlamaya yönelik çabalardan Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük siyasetleri ve bu siyasi akımlar döneminde de dil tartışmaları yapılmış ve bu çabalar Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından 1928 yılında gerçekleştirilen ve uluslaşma yolunda atılan en önemli adımlardan bir tanesi olan harf inkılâbı ile yeni bir boyut kazanmıştır. Yapılan dil devriminin daha sistematik ve bilimsel yürümesi için 1932 yılında daha sonra Türk Dil Kurumu adını alacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Bu dönemden itibaren dil çalışmaları giderek yoğunlaşmıştır. Atatürk'ün vefatına kadar üç dil kurultayı yapılmıştır. Bu nedenle, yapılan çalışma 1839 yılında Tanzimat Fermanının ilan edildiği dönemden 1936'da yapılan Üçüncü Türk Dil Kurultayının dâhil olduğu yıllar arasındaki uluslaşma sürecini ve buna bağlı olarak dil konusundaki tartışmaları, çabaları, uygulamaları, reformları kapsamaktadır ve bu tarihler arasında sınırlandırılmıştır.

1. ULUSLAŞMA SÜRECİNDE DİL

A. Ulus Kavramı

Oluştugu dönemden bugüne önemini kaybetmeyen ulus kavramı ile ilgili yapılan çalışmalar ilk olarak Batı Avrupa'da, feodal siyasi düzenden merkezi devlet düzenine geçişte ortaya çıkan ulus-devletlerin tarihinin incelenip yorumlanmasına dayanır. 17. yüzyıl gibi erken sayılabilecek bir dönemden itibaren Avrupa'nın monarşiye dayanan yapısı bozulmaya başlamış, onun yerine merkezi ulus-devlet yapısı esas alınmıştır (Erözden, 2008:10). İngiltere'de başlayan ulus-devlet süreci, birçok düşünürün görüşleriyle zenginleşerek, başta Fransa, Almanya ve İtalya olmak üzere Avrupa'nın dört bir yanına dağılmıştır. Avrupa'da başlayan bu değişim süreci kısa bir süre sonra Batı dışındaki toplumlara da model oluşturmaya başlamıştır (Kurubaş, 2006:114).

Modern öncesi dönemlerde insanlar, aile, klan, din, etnisite, şehir-devlet ve imparatorluk gibi çeşitli kimliklerde ve toplum tiplerinde yaşadılar. Ancak günümüzde devletler, belli bir toprağa ait, meşru cebire sahip kamu kurumları olan ve sınırları dışında yaşayanlar karşısında bağımsız yapılardır. Çağdaş dünya aynı şekilde tarihi bir toprak sahipliği, paylaşılan mitler ve tarihsel hafıza, halk kültürü, tek ekonomi, ortak haklar ve ulusçuluk ilkeleri tarafından meşrulaştırılmış tüm üyelerinin belli görevlere sahip olduğu uluslara bölünmüştür (Şimşek, 2009:82).

Ulus kavramıyla yakın ilişkisi bulunan ulusçuluk olgusunun çok yoğun tartışılmasından ve farklı kavranmasından dolayı ise ortaya çıkışına ilişkin değişik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlar ilkçi (*primordialist*), modernist ve ethno-sembolcü yaklaşımlar olarak sınıflandırılabilir (Özkırmılı, 2009).

Ulusların sabit ve değişmez olduğunu öne süren ilkçi yaklaşıma göre ulus, eski çağlardan bu yana var olan ve doğal yapılardır. Millet/Ulus olgusunu doğal ve verili bir kategori olarak gören bu yaklaşımda Romantizmin ve Herder’in oldukça önemli bir etkisi vardır. Eski altın dönemler ve kahramanlara bakılarak, milletlerin izlerini eski çağlarda bulmak mümkündür (Gökalp, 2007:281). Milletın esas olarak dili ve kültürüyle oluştuğunu ifade eden Herder, bu süreçte gündelik yaşamdaki ritüeller, gelenekler, pratiklerin ve insanların yaşamı anlamlandırdıkları hikâyelerin, halk inançlarının ve mitlerin önemini vurgular. Kültür ve daha özel olarak da dilin bir milleti benzersiz olarak belirlediği iddiası, Herder’in yanı sıra 19. yüzyıl Avrupa düşünürlerinin özellikle Schlegel, Fichte ve Schleiermacher’in ortak vurgusudur (Gökalp, 2007:282).

Modernist yaklaşıma göre ise, milletler ve milliyetçiliğin modern çağa, yani son birkaç yüzyıla, ait yapılar olduğuna ve milletlerin tarihsel olarak inşa olmuş yapılar olduğuna dair ortak bir görüş hâkimdir. Başta Gellner, Hobsbawm ve Anderson olmak üzere birçok kuramcı, her ne kadar belirli noktalarda birbirleriyle ayrışan görüşlere sahip olsalar da ulus olgusunun doğal, verili ve sabit olmadığı; ilkçi yaklaşımın aksine modern gelişmelere ait olduğu noktasında görüş birliğine sahiptirler (Gökalp, 2007:282).

Benedict Anderson ulusu, “En küçük bir ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eden hayali bir cemaat, siyasal bir topluluk” olarak tanımlamaktadır (Anderson, 1995:20). Anderson ulusların doğuşunu ve gelişimini, dinsel cemaatlerle, hanedanlık mülkünün çöküşüyle, matbaanın kullanımının harekete geçirdiği kapitalist yayıncılığın gelişmesi, resmi devlet dillerinin oluşumu ve zaman kavrayışımızın değişmesiyle ilişkilendirmektedir (Anderson, 1995:52-54).

Gellner ise, koşullara bağlı olarak oluşan ancak zamanımızda evrensel ve var olması gerekir diye görünen ulus kavramını, öncelikle kültürel ve idari bir durum olarak ele almaktadır. Fakat bunların da yetersiz olduğunu kabul etmektedir (Gellner, 2008:20). Gellner’e (2008: 94) göre, ulus ve ulusçuluk sanayi toplumuna özgüdür, tarım toplumunda bu tür birimler bazen ortaya çıksa bile modern dünya için bu durum çoğunlukla bir zorunluluktur. Bu yüzden, uluslar ancak ulusçuluk çağı bakımından tanımlanabilirler. Bu ulusçu çağda ise, toplumlar dini bir kamuflemandan sıyrılarak, pişkinlikle ve açıklıkla kendilerine tapınırlar (Gellner, 2008:117-119). Ulusların ulusçuluk ideolojisinin ürünü olarak inşa edildiğini söyleyen Gellner, ulusçuluğun ulusun kendi bilincine varması olmadığını, ulusçuluğun ulusları icat ettiğini belirtir.

Hobsbawm ise, kavramın modern anlamı ile 18. yüzyıldan daha eskiye dayanamayacağını ifade etmektedir. Ona göre modern ulus kavramının ve onunla bağlantılı her şeyin temel karakteri modern olmasıdır (Hobsbawm, 1993:29).

Bu yaklaşıma göre, milletler ve milliyetçilik kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve buna bağlı olarak modern merkezi devletlerin ortaya çıkışı, sanayileşme, laikleşme gibi tamamen ‘modern’ gelişmelerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Boztemur, 2006:161). Milletler ve milliyetçilik oldukça yeni bir fenomendir. Milliyetçi fikirler, motif ve semboller 17. yüzyıl sonu 18. yüzyıl başları Batı Avrupa’ında ortaya çıkmıştır (Smith, 1994:137). Milliyetçilik, endüstrileşmenin ve sosyo-ekonomik modernitenin süreçlerinden bağımsız düşünülemez, çünkü eski çağlarda milliyetçiliğin ortaya çıkmasını sağlayacak toplumsal, siyasal ve ekonomik koşullar bulunmamaktadır. Modern çağda oluşan bu koşullar milliyetçiliği, milliyetçilik de milletleri yaratmıştır (Smith, 2002:34).

John Armstrong ve Anthony D. Smith tarafından savunulan yaklaşım ise tarihsel *etno-sembolizm* olarak isimlendirilir. Bu yaklaşıma göre milletlerin gelişim süreci, geniş bir zaman dilimi içinde değerlendirilmelidir. Modern milletlerin doğuşunu, etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamak mümkün değildir. Bu yaklaşım, millet¹ oluşumunun analizinde ikili bir başlangıç noktası ileri sürer (Şimşek, 2009:90): Birincisi, kültürel toplumun oluşumu için semboller, değerler, hafızalar, mitler, miraslar ya da tarihsel grupların önemidir. İkincisi de etnik toplulukların ve etnik bağların ya da etniklerin milletlerin doğuşu ve devamlılığı için sağladığı temelin hayati rolüdür. Milletlerin yoktan var edilemeyeceğini, milli kimliklerin geçmişten kalan mitler, değerler ve sembollerin etkisi altında şekillendiklerini savunan, milliyetçilik çözümlerinde etnik geçmişe ağırlık veren kuramcılardan oluşan etno-sembolcü yaklaşım, modernizmin hegemonyasına bir tepki olarak doğmuş ve temel savlarını modernizm eleştirisinden yola çıkarak geliştirmiştir (Özkırımlı, 2009:209). İlkçiliği reddeden, modernist açıklamaları ise yetersiz bulan John Armstrong, Anthony D. Smith ve John Hutchinson gibi düşünürler, bu iki yaklaşımdan hareketle bir senteze ulaşmaya çalışmaktadır (Özkırımlı, 2009:209). Her iki yaklaşımı da yetersiz bulan “etno-sembolcüler”, iki kuram arasında bir ara yol bulmaya çalışarak “etnik çekirdek” kavramından hareketle modern ulusların sanayi devrimiyle ortaya çıktığını ancak, izlerinin modern öncesi çağlara kadar uzandığını savunmaktadır (Boz, 2014:19).

B. Uluslaşma Süreci ve Dil

Türdeş olmayan bireyleri türdeş kılma ve türdeş bir bütün içinde olduklarına inandırma çabası olarak tanımlanan ulus inşası ya da uluslaştırma, siyasal birliğin takviyesi için sıkça başvurulan bir araç olmuştur. Sosyal, siyasal ve bölgesel bölünmüşlüğü ortadan kaldırmayı hedefleyen uluslaştırmanın temeldeki gerekçesi ise kültürel ulus ile politik ulus arasındaki uyumu sağlamaktır (Sadoğlu, 2010:21).

¹ Ulus/millet anlamına gelen İngilizce’deki “nation” kelimesi, Latince’de “doğmak” anlamına gelen “nasci” fiilinin ortacından türetilmiştir. Latince’de “nationem” kelimesi soy ya da ırkı çağırır. Bu asli anlamda ulus, ortak kan ve soy bağı fikrini ifade eder. Günümüzde, millet/ulusun bu asli anlamı görünür olmaktan çıkmıştır (Yıldız, 2001: 27).

İtalyan birliği hareketi Risorgimento’nun önde gelen liderlerinden Piyomente’nin eski Başbakanı Massimo d’Azeglio’nun “İtalya’yı oluşturduk, şimdi de İtalyanları oluşturmalıyız” şeklindeki ünlü sözünün ardında, siyasi bir hareket sonucunda yeni bir devlet kurularak ulus-devlet oluşturulduktan sonra, uluslaştırma süreci işletilmek suretiyle, ulus yaratılmaya çalışılması yatmaktadır (Erözden, 2008:126). Polonya’nın kurtarıcısı olan Albay Pilsudski bu düşünceyi, “Devleti yaratan millet değil, milleti yaratan devlettir.” sözleri ile ifade etmiştir (Hobsbawm, 1993:62). Uluslaştırmadan kastedilen ise özet olarak budur.

Ulus-devletin temel hedefi, sınırlar içinde homojenleşerek, sınırlar dışındaki unsurlarla ise bir şekilde birleşerek bütünleşmektir. Modern dönemde milliyetçilik homojen bir dünya inşa etmeye çalışmaktadır. Öteki uluslarla siyasi rekabet için birlik içinde hareket etme gereği, homojenlik uygulamasını zorunlu kılmıştır (Durgun, 2014:141). Ulusun inşasında uygulanan politikalar, üzerinde birleşilen ortak değerler, öne çıkarılan ve dayanılan ulusal bağlar söz konusu hedefi gerçekleştirmeyi sağlayacağı düşünülen tercihlerden oluşmaktadır. Bu bağlamda Erözden (2008:125), türdeşleştirme gayreti olarak uluslaştırmanın üç temel araca başvurularak gerçekleştirilmeye çalışıldığını belirtir. Bu araçlar okul (eğitim), ordu (zorunlu askerlik) ve sandık (siyasi katılım)tır. Uluslaştırmanın ve ulusal kimlik inşa etmenin bu etkili araçlarıyla kolektif kimliklerin iki aslı unsuru olan “biz” ve “ötekinin” oluşturulması hedeflenir (Sadoğlu, 2010:22).

Modern dünyada ise, yurttaş olmanın en önemli göstergelerinden biri olarak, siyasal yaşama katılmada, eğitim almada, kültürel değerleri öğrenmede, yaşam süresince bilginin edinilmesinde, bir grubun mensubu olmada, düşünceleri ifade edebilmede, bir ulusun dünyayı anlayışında, gerçeği yorumlayışında ve daha birçok alanda dilin işlevselliği görülebilir. Bu işlevselliğinden dolayı dil ulusal özelliği en iyi yansıtan ortam olarak görülmüş, uluslar kendi düşüncelerini aktarabilmek için “dilini biçimini ve özünü” belirleme çalışmaları yapmışlardır (Akdoğan, 2010:33). Bu anlayışla nüfusunun tamamını organize etmeyi hedefleyen siyasal otorite; iletişim aracı olarak toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamın sürdürülebileceği standart bir dil oluşturmak zorundadır (Sadoğlu, 2010:36).

Modern ulus-devletin unsurları olan ortak kültür ve resmi dil, kurulan ulus devletlerin güçlü ulusal denetimi sağlaması açısından önemli araçlardır. Ulus-devlet, bireyin yaşamındaki hemen her alanı ulusal bir ruhla yeniden şekillendirmeye başlamasıyla, yurttaşı en üst aidiyet biçimi olarak “ulus” a bağlı kılmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda dil, en etkili uluslaştırma araçlarından biri olarak kabul edildi. Böylece, eğitim, yayın ve kültür gibi farklı alanlarda yaygınlaştırılmıştır (Sadoğlu, 2010:3).

19. yüzyılda gelişen milliyetçilik hareketlerinde en fazla vurgulanan unsur “dil” olmuştur. Avrupa’da gelişen bu güçlü eğilim sonucunda, yeni kurulan bir çok devlette, “dil” devletin kuruluşunda temel bir argüman haline gelmiştir. Norveç, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Finlandiya ve Türkiye bu duruma örnek

olarak gösterilebilir. Bu dönemdeki milliyetçilik hareketlerinde dil aynı anda bir amaç ve araç haline gelmiştir (Kasımoğlu, 2012:167).

C. Fransa ve Almanya’da Uluslaşma Süreci ve Dilin Uluslaşmadaki Rolü

Erözden (2008:1), evrensel ölçekte yaygınlık gösteren ulus-devlet yapısını üç temel gruba ayırarak göstermiştir: Birinci grupta Avrupa ve Avrupa yakın çevresi ulus-devletleri yer alır. İkinci grupta Amerika kıtasında gözlenen, yerli halkın soykırım ile ortadan kaldırılması ve yerine tümüyle göçmen bir nüfusun getirilmesiyle oluşturulan ulus-devletler vardır. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan sömürgelemeden sıyrılma hareketleri sonucu oluşan ulus-devletler ise üçüncü grupta yer alır.

Ernest Gellner (2008), yukarıda birinci grupta belirtilen Avrupa ülkelerinin deneyimini inceleyerek iki siyasi belirleme yapar: Bunlardan birincisi; Fransız Devrimi sonrası eşit yurttaşlık ilkesi doğrultusunda gelişen ulusçuluk düşüncesidir. Burada toplumdaki bireyler ortak çıkarlar istemiyle, ortak bir tutum geliştirip hak ve ödevlerini karşılıklı olarak ulusal sadakat duygusuyla gerçekleştirirler. “Egemenlik ulusundur” görüşü benimsenir. Diğeri ise Romantik Alman ulusçuluğudur. Burada ortak kültür ve ortak tarih anlayışı etkilidir. Bireyler kendi istemleri olmasa da belirtilen ortak değerlere organik olarak bağlanmışlardır. Fransızlar için ulus kavramı 1789’dan beri ortak bir siyasal iradeye bağlılık iken; Almanlar için ise ulusa aidiyet dile, kültüre ve geleneğe dayanmaktadır (Durgun, 2014:50). Dil-merkezli Fransız modeline karşı gelişen Romantik Alman milliyetçiliği, dile yapılan vurguyu muhafaza etmekle beraber, daha halk merkezli, folklorik öğelere çok önem veren (volkisch), etnik ve kültürel bir milliyetçilikti (Aktürk, 2006:31). Dilin uluslaşma sürecinde işlevine vurgu yapan bu ayrım, Fransız siyasal ulusçuluğu ile Alman romantik ulusçuluğu arasındaki farklılığa dikkat çekmektedir (Sadoğlu, 2010:3).

a. Fransa’da uluslaşma süreci ve dil

İlk örneği Fransız Devrimi’nde görülen siyasal ulusçuluk modeli, monarşiye karşı verilen bir iç savaşın sonunda hayata geçirilmişti (Sadoğlu, 2010:27). Halkın kendi kendini yönetmesi, kendi kaderini tayin etmesi gibi söylemler etrafında şekillenen Fransız Devrimi, ulusların da kendi kaderlerini tayin etmeleri hususunda bir model ve söylem olarak ele alındı. Fransız Devrimi, vatandaş esasına dayalı bir yapılanmadan sonra, halkın siyasal yaşamda da söz sahibi olmasını mümkün kıldı ve bu model birçok ülkeye örnek teşkil etti. Devrim, etnik kökenlerine, dini inanışlarına ve toplumsal statülerine bakılmaksızın Fransız toprağı üzerinde yaşayan tüm halkı aynı politik oluşuma dâhil ederek yurttaş statüsüyle tanımlamaktaydı. Amaç, eşit haklara sahip bireylerin irade birliğini ifade eden bu topluluk anlayışıyla yurttaş en üst aidiyet biçimi olarak “ulus” a bağlamaktı (Sadoğlu, 2010:28). Bu bağlamda Fransız milliyetçiliğinin popülerliğine katkıda

bulduğu dil ögesi, en etkili uluslaştırma araçlarından biri olarak kabul edildi (Aktürk, 2006:33) ve “ulusal eğitim dili”, “ulusal yayın dili” ve “ulusal kültür dili” gibi algılarla farklı alanlarla yaygınlaştırıldı. Ancak siyasal ulusçulukta “ulus”, dilden hareketle tanımlanmış bir kolektif kimlik değildi. Fransız uluslaşması, “ulus”u siyasal bağlılıkla belirlenmiş yurttaşlar topluluğuna dayandırıyor, bununla birlikte Fransızca konuşmayı Fransız yurttaşı olmanın dolaylı bir koşulu kabul ediyordu (Sadoğlu, 2010:3).

Fransız Devriminin önderlerinin düşüncesinde yurttaşlığı kazanabilmek, ya da doğumla kazanılmış yurttaşlığın bireye sağladığı haklardan yararlanabilmek için Fransızca bilmenin vazgeçilmez koşul olduğu görüşü hâkimdir. Bunun sonucu olarak da, dil birliği, gerçekleşmiş bir olgu olarak düşünülmesine de, en azından gerçekleştirilmesi gerekli hedef olarak Devrimin projesinde mevcuttur (Erözden, 2008:108). Bu süreçte bütün ülkede geçerli resmi bir dilin yaratılması ve diğer dillerin marjinalleştirilerek zaman içerisinde yok olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim Fransız Devrimi sırasında “Yerel Ağızların Yok Edilmesine ve Fransız Dilinin Evrenselleştirilmesine İlişkin Kanun” çıkarılmıştır (Kırca, 2003:156).

Fransa’da devrimden önce de Fransızcanın ortak dil olması yönünde çabalar görülmektedir. Nitekim Kraliyet otoritesinin teyidi ile Fransızcanın devlet iletişiminin sağlandığı tek dil haline gelmesi eşzamanlı gelişmiştir. Dildeki türdeşleştirmeye sanat ve edebiyatın millileştirilmesi de eşlik etmiştir. I. François sanat, edebiyat ve bilim merkezi durumundaki College de France’yi kurarak milli bir kültür oluşturmayı amaçlamıştı. Böylece devletin resmi işlemlerini Latince yerine Fransızca olarak gerçekleştirmesinden sonra onun aynı zamanda sanat ve edebiyat dili haline getirilmesi de hedefleniyordu (Sadoğlu, 2010:14). I. François’in, 1539’da, kanunların ve mahkeme kararlarının Fransızca olması yönündeki emri, kuşkusuz önemli bir aşama olmuştur. Devletin dili savunması bu kadarla kalmamış, 1634’te dil konusundaki çalışmaları planlamak üzere kurulan en önemli kurum olarak bilinen Fransız Akademisi’nin oluşturulması ve 1694’te sözlüğün hazırlanması ile devam etmiştir (Saklı, 2012). Dilin denetlenmesi ve yayımlanan kitapların değerlendirilmesiyle görevli Akademiyi; sonradan devrim hükümeti resmi bir kurum haline getirmiştir (Ülken, 2005:53-54). Başlangıçta sadece Fransız dilini zenginleştirmeyi, sadeleştirmeyi ve ince, kibar bir dil haline getirmeyi amaçlayan Fransız Akademisi, kuruluşundan kısa bir zaman sonra Kardinal Richelieu’nun açık müdahalesiyle devletin dil konusundaki politikalarının saptandığı ve uygulamaya geçirildiği bir merkez haline geldi. Richelieu, Akademi üzerinde sıkı bir denetim uyguladı ve onu merkezleşmenin etkin bir aracı kılmayı düşündü (Sadoğlu, 2010:15).

Ulus-devlet anlayışında Fransız modeli, ilk sırada sivil vatandaşlık bağı almakla birlikte kültürel değerlerden, dilden ve homojenlikten asla vazgeçmiş değildir. Sadece, vatandaşlık ve kültüre, ilk veya ikinci sırada öncelik tanınması bakımından bir farklılık olduğu kabul edilebilir. Bununla birlikte, dönemin özelliği-

ne göre, öncelikler yer değiştirebilmiştir. Fransa'nın tarihinde erken dönemlerde dil, ulus inşa etme sürecinde bilinçli olarak kullanılan bir araçtı; ancak bugün parçalanma ve bölünme endişesinin çok cılız bir ses olarak dile getirilmesi, bölgesel dillere karşı daha esnek politikaların izlenmesinin en önemli nedeni olarak görünmektedir (Sadoğlu, 2010:35).

b. Almanya'da uluslaşma süreci ve dil

1800'lü yıllardan itibaren milliyetçilik akımının en önemli meselelerinden biri Alman milli birliği meselesi olmuştur. Ulus-devlet oluşumunu 19. yüzyılda gerçekleştiren Almanya'da ilk ulusal duygular, Napolyon'un Kutsal Roma İmparatorluğunu yıkması ve 400 kadar olan Alman bölgesel birimlerini 40 bölgesel birim altında birleştirmesi ile ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni birleştirilen bölgeler, aynı düşmana karşı olma duygusunda birleşmişlerdir (Saklı, 2012:13).

Almanların, Avrupa'nın büyük iktidarlar standartlarına göre, küçük ve parçalanmış devletler halinde yaşadıkları bir dönemde, merkezi ve modern bir ortamda, siyasal bir çatı altında Alman kültürünü korumaya güçleri yetmemektedir. Bu nedenle, Alman ulusçuluğu bir birlik ulusçuluğu şeklinde ortaya çıkmıştır (Gellner, 2008:187). 1813 Kurtuluş Savaşları esnasında, Fransızlarla savaşan Alman tarafı, dil ve kültür kimliğini dile getirmiştir. Bu savaşın konusu olan Alman anavatanının sınırları da belli değildir ve şiirle, tarihle ve hayalî fikirlerle giydirilerek basitçe dile getirilmektedir (Schulze, 2005:187).

Özellikle 17. yüzyıldan itibaren neredeyse uluslararası kültür, sanat ve diplomasi dili haline gelen Fransızcanın Alman aydınları ve yüksek sınıfları üzerindeki etkisi de oldukça belirgindi. Buna rağmen gelişkin bir zümreyle sınırlıydı. Dolayısıyla Alman dili, Ortaçağ boyunca hem bölgesel farklılaşmadan kaynaklanan lehçelerin ve Latincenin, hem de 16. yüzyıldan itibaren Fransızcanın ağır dili tehdidi altında kaldı (Gökberk, 1999:88). Bugün geçerli olan ortak Almancanın temeli ise başlangıçta Alman prensliklerinin birçoğunda idari dil olarak kabul edilen Doğu-Orta Almancadır (Ostmitteledeutsch). Luther'in Kitab-ı Mukaddes çevirisi de daha çok bu lehçeye dayanmaktadır (Gökberk, 1999:88). Bilim, sanat ve idari alanda kullanılacak ortak bir dilin oluşturulması çabalarının yanı sıra Almancanın başta Latince ve Fransızca sözcüklerden temizlenmesi girişimleri de 17. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlayan dil dernekleri (Sprachgesellschaften) ile gündeme gelmişti. Kurulan bu dernekler, Almancanın dil varlığının gerçek ruhunu ve özelliklerini korumak, anadili sevgisini uyandırmak, anadilin gereği gibi kullanılmasını sağlamak, Almancayı zorunlu olmayan yabancı öğelerden arındırarak, tam, açık ve güzel bir biçimde kullanmayı özendirmek, Alman ulusal bilincini geliştirmek düşüncelerini yaymaya çalışmıştır. Bu derneklerin ilki, Otuz yıl Savaşları'ndan kısa bir süre önce Anhalt Prensi Ludwig'in önderliğinde 1617 yılında kurulan "Fruchtbringende Gesellschaft oder der Palmenorden" adlı dernektir. Onu, Almanya'nın değişik bölgelerinde kurulan diğerleri izlemiştir (Gökberk, 1999:88-100).

Dil merkezli Fransız modeline karşı Romantik Alman milliyetçiliği bir yandan dile verilen önemi korumakla beraber, daha halk merkezli, folklorik öğeler içeren etnik ve kültürel bir milliyetçilikti (Aktürk, 2006:26). Özellikle Alman romantik ulusçuluğunun etkisi ile uluslar, ulusal bağımsızlıklarını elde ettikleri zaman veya uluslaşma süreci içerisinde, “dil, tarih ve kültür” gibi nesnel etkenler üzerine temellendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu olan bu unsurların temel özellikleri ise, toplumsal yaşamda ortak olmaları, yani o ulus içinde tek dil, tek tarih ve tek kültür özelliklerinin bulunmasıdır. Almanya ve İtalya örneklerinde olduğu gibi, söz konusu bu unsurlar tek olmasa dahi, milliyetçilik politikaları ile tek olması amaçlanmış, buna uygun politikalar yürütülmüştür (Gellner, 2008:187). Her ne kadar böyle bir sınıflandırma söz konusu olsa da hem Fransız hem de Alman uluslarının oluşumunda her iki anlayış da rol oynamış; fakat tarihsel düzlemde değişen siyasal ve toplumsal bağlamlara göre bu iki anlayışta yer alan unsurlardan hangisinin öncelikli tutulduğu farklılığı getirmiştir. Vatandaşlık bağına öncelik veren Fransız uluslaşma anlayışının kültürel değerlerden, dilden ve türdeşlikten vazgeçmediği görülmektedir. Almanya’da ise kan bağı ve etnik temelli kültür politikaları ve kültür birliği anlayışı daha önde görünmektedir. Ancak, kullanılan yöntemler farklılaşsa da, her iki ulus-devlet modelinde ulusal türdeşliği sağlamanın esas alındığı anlaşılmaktadır (Saklı, 2012:1).

2. OSMANLI DEVLETİ’NİN SON DÖNEMİNDE ULUSLAŞMA ÇABALARI VE DİL TARTIŞMALARI

Fransız Devrimi, feodalite kaynaklı yapı ve odaklanmaları yıkarak sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal odaklanmaların içeriğini ve biçimini değiştirmiştir. Devrim sonucunda Batı’da başta milliyetçilik akımı olmak üzere birçok siyasal gelişme, önce kıta Avrupa’sını daha sonra ise bütün dünyayı etkilemiştir. Bu gelişmelerden en fazla etkilenen ülkelerden biri de hiç şüphesiz Osmanlı Devleti olmuştur. Milliyetçilik akımları sonucu Osmanlı toprakları içerisinde birçok azınlık toplumlari ayaklanmaya başlamış, 1829’da Yunanistan, 1878’de Sırbistan, Romanya ve Karadağ, 1908’de Bulgaristan ve 1912’de de Arnavutluk bağımsızlıklarını alarak imparatorluktan kopmuşlardı (Armaoğlu, 2005:41). Özellikle 19. yüzyılda gerçekleşen bağımsızlık hareketleri Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasına ve yıkılmasına giden yolu açmıştır. Milliyetçilik rüzgârı bütün dünyada etkisini göstermiş ve I.Dünya Savaşı sonrasında da imparatorluklar çağı son bulmuştur.

Batı’daki uluslaşma hareketlerinin yoğunluk kazandığı, Osmanlının içte ve dışta var olan sorunlarının devam ettiği bu süreçte Osmanlı devlet adamları ve aydınları tarafından imparatorluğun dağılmasını ve bu sorunlardan kurtulmasını sağlamaya yönelik çeşitli düşünceler dile getirilmiştir. Bu düşüncelerin ortaya çıkardığı *Osmanlıcılık*, *İslamcılık* ve *Türkçülük* adları verilen siyasal akımlarla, ulusal birliği sağlama ve devleti var olan dağılma sorunundan kurtarma çabaları

gösterilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu döneminde ortaya çıkan gazetecilik çalışmalarının da etkisiyle dil konusunda pek çok tartışma yapılmıştır. Yeni Osmanlı kuşağının hemen hemen tamamında rastlanılan düşünce yazılı metinlerde halkın anlayabileceği anlaşılır ve sade bir dil kullanma iradesi olmuştur (Levend, 1972). Alfabe değişikliğinden Osmanlıcada bulunan yabancı sözcüklerin atılmasının gerekliliğine kadar pek çok konunun tartışıldığı bu dönemde Osmanlı aydını pek çok çözüm yolu önermiştir.

A. Osmanlılık Siyaseti ve Dil

Osmanlı Devleti'nde toplumsal yapı "millet sistemi" üzerine inşa edilmişti. Sosyal yapıdaki "millet" kelimesinin manası bugünkü anlamından oldukça farklıdır (Ortaylı, 1985:996). Millet; "din, mezhep" ve "şeriat" anlamında kullanılmaktaydı (Demir, 2011:334). Kısacası gayrimüslimlerin sosyal ve siyasî konumu mensup oldukları din anlayışına göre sınıflandırıldı ve her bir din ayrı millet olarak kabul gördü. Sosyal ve siyasî yapı tamamen bu millet sistemine göre belirlendi (Eryılmaz, 1992:11).

Fransız ihtilali sonrasında yayılan milliyetçilik fikri Balkanlar'da gayri Müslim azınlıkların huzursuzlukları etrafında şekillenmeye başladığından Osmanlı yönetici ve aydınları da millet kavramını gündemlerine alıp ortak ve kırtarıcı bir kimlik arayışına girmişlerdi (Durgun, 2014:7). Ortaya çıkan bu düşünceler sonucunda, sosyal yapıdaki etnik ve dini yapıyı modern dünyanın talepleri ve gayri Müslimlerin istekleri ışığında çözüme kavuşturmak için "Osmanlılık" fikrini geliştirerek uygulamaya koydu. Osmanlılık bir anlamda, milliyetçilik düşüncesine paralel, Batılıların milliyetçilik propagandalarını engellemeye yönelik bir çabaydı (Demir, 2011:334). Başka bir tarifile; Osmanlı Devleti'nin yönetimi altındaki farklı etnik kimlikleri aynı çatı altında birlikte, beraber tutma projesiydi. Her türlü etnik kimlik üzerinde üst kimlik olarak "Osmanlı Milleti" oluşturmak için geliştirdiği siyasal düşünce hareketiydi (Türköne, 1991:51). Fransız usulü bir siyasal aidiyet ve vatanseverlik ideolojisi olarak 19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti tarafından resmi politika olarak benimsenmişti (Durgun, 2014:7). 1839 Tanzimat² Fermanı ve 1876 Kanun-i Esasisi de, Osmanlılık için yasal ve siyasal temelleri oluşturdu. Bu yeni durum devlete siyasal üyeliği ve bütün Osmanlı vatandaşlarının kendilerini Osmanlı olarak düşünmelerini sağlayan hayali bir Osmanlı milletinin oluşumu ifade ediyordu (Durgun, 2014:149).

Osmanlı devlet adamları etnik, dilsel, dinsel açıdan türdeş olmayan büyük bir imparatorluğu, modern bir sadakat odağına bağlı kılarak bir arada tutabileceklerini düşünüyorlardı (Mardin, 2012:12). Osmanlılık politikasının resmi bir ideoloji olarak uygulandığı Tanzimat'ın ortaya çıkardığı kavramlardan biri de "Osmanlıca" deyimi olmuştur. Siyasal birliği ifade etmek için "millet-i Osmani"

2 Tanzimat kelimesi, Türkçede "düzenlemeler" anlamına gelmekte ve Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıdan esinlenen çok sayıda siyasî ve sosyal reformların gerçekleştirildiği bir dönemi (1839-1878) belirtmek için kullanılmaktadır. 1839'da Reşid Paşa'nın gayretleriyle, Gülhane Hattı-Hümayunu olarak bilinen yarı anaya- sal nitelikli fermanın ilân edilmesiyle Tanzimat dönemi başlamıştır (Mardin, 1998:8- 11).

deyimini kullanan Tanzimat aydınları, bu ulusun konuşulan ve yazılan dilini ifade için de “Lisan-ı Osmanî” terimini icat ettiler. Daha sonra da “Osmanlıca” tabiri kullanılmaya başlandı (Sadoğlu, 2010:62). Osmanlıca, oluşturulmaya çalışılan çok parçalı Osmanlı Milleti gibi “Türkçe, Arapça ve Farsça’dan oluşan bir lisan” olarak tanımlandı (Kartal, 1998:402).

İmparatorluk halklarını, İslamcı-Osmanlıcı bütünleşme içerisinde bir arada tutma gayretinde olan Namık Kemal, bu yolda Müslüman unsurların birliğini İslam temelinde savunurken, gayri Müslimler için daha çok tarihsel argümanlara başvuruyordu (Türköne, 1991). Namık Kemal’e göre etnik gruplar, bugün hala mevcut olan dillerini, gelenek ve göreneklerini, inançlarını Osmanlı hanedanının hoşgörülü tutumuna borçlu iken, lisan ve benzeri unsurlar bir ayrılık sebebi olarak kabul edilmemeliydi. Dil, yeni bir siyasal birliğin kurulmasında birleştirici bir unsur olarak rol oynayabilir, fakat farklı dilleri bünyesinde barındıran ve herhangi bir şekilde kurulmuş bir siyasal birliğin parçalanma nedeni olamazdı (Sadoğlu, 2010:78). Ortak bir dilin siyasal birliği kuvvetlendireceğinin de farkında olan Namık Kemal, şekillendirdiği politikayla hem İslami hem de tarihsel argümanları kullanarak dilsel ve etnik ayrımlardan güç alan ayrılıkçı-ulusçu hareketleri bastırmak ister ve böyle bir politikanın şimdiye kadar uygulanmadığından yakınır (Sadoğlu, 2010:78). Dili, siyasal bütünleşme yolunda önemli bir araç olarak gören “Vatan Şairi” nin, edebi dil konusundaki tavrı “sadeleştirme”yle sınırlı kalmıştır. Bu bağlamda Divan edebiyatının dilini eleştirir, Arapça ve Farsça deyimlerden oluşan ağıdalı bir üslubun yerine halkın anlayabileceği sade bir dilin kullanılmasını tavsiye eder (Levend, 1972:114). Namık Kemal’e göre, dili ıslah edebilmek için her şeyden önce yaygın kullanım dışındaki Arapça-Farsça sözcükler terkedilmeli ve dilin kuralları bir “düzen” altına alınmalıdır (Sadoğlu, 2010:78). Ardından konuşma ve yazı dilleri gerçek anlamda birleştirilmeli ve dilin tam anlamıyla ifadesini engelleyen süslü yazma alışkanlığından vazgeçilmelidir (Levend, 1972:115).

Osmanlı’da özel gazeteciliğin kurucusu kabul edilen Şinasi de kullandığı dille, sadeleşmenin öncülerindedir. Özellikle gazete dilini, halkın kullandığı dile yaklaştırarak Arapça ve Farsça tamlamalardan kurtarmak isteyen Şinasi için bir iletişim aracı olarak dilden beklenen, açıklanması istenen düşünceyi en açık ve özlü biçimde ifade edebilmektir (Sadoğlu, 2010: 80). Şinasi’nin dil konusundaki bu duyarlılığı Paris’te bulunduğu yıllarda bir lügat hazırlamaya kadar götürmüş, fakat “tı” harfine kadar gerçekleştirilen bu çalışma yarım kalmıştır (Ülken, 2005:65).

Bu dönemde milliyetçilik fikri çoktan Balkanlara sıçramış Sırp lar başta olmak üzere, Osmanlı İmparatorluğu içindeki birçok etnik topluluk bağımsızlığını kazanma amacı eğilimi göstermiştir. 31 Mart Olayından sonra ise, Osmanlıcılık fikri eski önemini kaybetmeye başlamıştır. Gayrimüslimler değişik konumlar da devlete hizmet etseler de millî kimliklerini gururla taşıdıkları için kaynaşma gerçekleşmeyecekti. Tanzimat reformları, devletin merkezileşmesi noktasında

önemi sonuçlar ortaya çıkarmış olsa da, istenilen düzeyde bir Osmanlı ulusunu ortaya çıkarmada başarılı olamamıştı (Durgun, 2014:150). Din ve ırka bakmaksızın ortak bir Osmanlı vatandaşlığı ve bağlılığı kurulması suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtulmasını öneren ve 19. yüzyıl liberal reformcuların emeli olan Osmanlılık fikri; Balkan savaşlarında Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle son buldu (Kuran, 1992:221). II. Meşrutiyet sonrası Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp gibi aydınlar tarafından Türk millî kimliğinin oluşumunu geciktirdiği için şiddetle eleştirildi (Demir, 2011:343). Bundan sonraki günlerde ise İslamcılık öne çıktı.

B. İslamcılık Siyaseti ve Dil

Yeni Osmanlıların İslamcı yazar ve aydınları, Abdülaziz döneminin sonlarından itibaren önce yurt dışında, daha sonra Abdülhamit saltanatının başlangıcı ve I. Meşrutiyet boyunca ülke içinde basın-yayın faaliyetleriyle, İslamcılık ve Osmanlı milliyetçiliğini söyleminde kaynaştıran yayıncılar yapmışlardır. Ancak İslamcı akımın olgunlaşma süreci, II Abdülhamid'in Osmanlı anayasasını askıya almasıyla yavaşlamıştır. Bu yavaşlama aynı zamanda, İslamcı kadroların hızla yükselen anayasacı harekete eklenmesini de sağlamıştır (Türküne, 1991:10).

II. Abdülhamid'in politik bir araç olarak dini öne çıkarması, Osmanlı'da dil tartışmalarına yeni bir boyut eklemiştir (Deringil, 1985:306). Dilin kolektif kimlik oluşturmadaki etkisini fark eden II. Abdülhamid Arapçanın ortak dil olarak kabul edilebileceğine yönelik düşünceler de dile getirmiştir. Namık Kemal ise, "Osmanlı" ideolojiye dayanan bütünleşme politikasını kimi İslami argümanlarla desteklese de Müslüman tebaanın paylaştığı bir unsur olarak Arapçaya özel bir önem atfetmiyordu. Dile daha çok bir iletişim aracı olarak bakıyor ve bu bağlamda Arapça-Farsça ağırlıklı yazı dilinden vazgeçilmesini öneriyordu. Oysa artık resmi düzeyde İslamcılığın uygulamaya konulduğu II. Abdülhamid döneminde, Müslümanlar arasında simgesel anlamı da olan Arapça sayesinde siyasal birlik daha kolay sağlanabilirdi (Sadoğlu, 2010:87).

İslamcı bütünleşme ideolojisinin temel bir unsuru olarak Arapçanın yaygınlaştırılması yolundaki düşünceler, II. Meşrutiyet döneminde de savunulmaya devam etti. Balkan Savaşlarından önce İslamcılık ile Türkçülük arasında bir orta yol bulma arayışında olan Sırat-ı Müstakim zaman zaman İslam birliği yolunda Arapçanın önemine işaret eden yazılara da ev sahipliği yaptı (Kara, 1997:30). Sırat-ı Müstakim'de yazan Arnavut şair Körünceli Hafız Ali'ye göre, Müslümanlar arasında kardeşliği en fazla isteyen Sultan, medreselerde çağın gereklerine uygun Arapça eğitiminin gelişmesine ve Müslüman unsurlar arasında yaygınlaşmasına ve bunun da hızlandırılmasına daha çok önem vermeliydi (Sadoğlu, 2010:89). Ancak II. Abdülhamid döneminde Arapçaya verilen desteğin bir devlet politikasına dönüştüğünü söylemek zordur. Başta Kanun-ı Esasi'de devletin resmi dilinin Türkçe olarak belirlenmesi olmak üzere, yaygınlaşan eğitim kurumları ve büyük ölçüde devlet denetimindeki basın, Türkçenin sadeleşmesine ve yaygınlaşmasına hizmet etmiştir (Eraslan, 1992:256-257).

Dönemin önemli gazeteleri İkdam, Sabah ve Tercüman-ı Hakikat Türkçenin sadeleşmesi ve yaygınlaşması sorunuyla yakından ilgilenmiş ve resmi dil olan Türkçe’nin öğrenilmesinin bir vatandaşlık görevi olduğunu, burada devletin de tebaanın da sorumluluğunun olduğunu belirtmiştir (Sadoğlu, 2010:93). Resmi dilin Türkçe olarak Anayasada yer alması Türk ulusçuluğu açısından önemli bir gelişmeydi. 19 Mart 1877’de açılan Osmanlı Parlamentosu; çok dinli, çok etnili ve çok dilli bir imparatorluğun hemen bütün renklerini bir araya getirmeye çalışmıştı. Özellikle diller açısından karışık bir durum söz konusuydu. Dilsel farklılıkların bir iletişim güçlüğü oluşturmasının yanında ayrılıkçı eğilimlerin de yavaş yavaş konusu haline gelmeye başlamıştı. Osmanlılık sonrası uygulamaya konulan İslamcılık siyaseti de Osmanlılık gibi benzer amaçları içermesine rağmen başarılı olamamıştı. Çünkü ortaya çıkan gelişmelerle dil veya etnik temelde anlayıştan kaynaklanan milliyetçilik anlayışının giderek yaygınlaşmasıyla milliyetçilik temelli siyasal arayış zamanla Türk milliyetçiliğine dönüşmüş ve imparatorluğun temeli Türkçe konuşan ve Türk kökenli olan değerler çerçevesinde bir milli bütünlük arayışını öne çıkarmıştı (Durgun, 2014:150).

C. Türkçülük Siyaseti ve Dil

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılmak üzere olduğu son dönemlerinde, bu çöküşü engellemek için Türk aydınlarınca aranan çarelerden bir diğeri olarak ortaya çıkan Türk milliyetçiliği daha ziyade *Türkçülük* adı altında tanımlanmıştır (Oba, 1994:11). Türkçülüğün siyasi olarak tam anlamıyla bir söylem biçimi kazanması ise, 1908 yılında İkinci Anayasa hareketi ile olmuştur. Bu zamanda ortaya çıkan ve günümüze kadar belli bir süreklilik gösteren Türkçülük düşüncesi, Türkler arasında iki ayrı coğrafyada ve topluluk içerisinde gelişmiştir. Bunlar: Rusya Türklerinin Türk milliyetçiliği ile Osmanlı Türklerinin Türk milliyetçiliği idi. Birincisi, tüm Türk dünyasını ulus temelli bir ideolojiyle birleştirmeye çalışan, yani devlet merkezli bakışın tersine, ulus merkezli bir bakışla Türkçülüğe yaklaşan Rusya Türkleri; ikincisi, tek hedefi devleti kurtarmak olan ve bunun için de Türkçülüğü bir kurtarıcı ideoloji olarak gören Osmanlı Türkleridir (Durgun, 2014:150-151).

Devlet ve milletin, milliyetçiliğin ileri aşamalarındaki şekillenmesi hakkında ciddi katkıyı kuramsal olarak Anthony Smith şu şekilde ortaya koymuştur: Büyük imparatorlukların boyunduruğu altında yaşayan milletler ulus-merkezci, yayılmacı ve pan-harekete dönüşmeye yönelirlerken; güçlü devlet geleneğine sahip olan milletler, devlet-merkezci ve pragmatist bir eğilime sahiptirler (Smith, 1994:161). Bu ayrım Osmanlı ve Rusya Türklerinin milliyetçilik karşısında aldıkları tavırla örtüşmektedir. Osmanlı Türkçülüğünün en önemli temsilcisi Ziya Gökalp ve Orta Asya Türkçülüğünün en önde gelenlerinden Yusuf Akçura’nın Türkçülük konusunda geliştirmiş oldukları öneriler bu farkı açık bir şekilde göstermektedir. Aralarındaki temel farklılık önerilerinin oluşumuyla ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda Akçura, Batılılaşma içerisinde, tanımlarını ve önerilerini *Türk*

toplumuna bağlı yaparken, Gökalp ise yine Batılı düşünce çerçevesinde *devlete (Osmanlı'ya)* dayanarak yapmıştır. Avrupa'da hem birbirinin içinde hem de birbirine karşı iki süreç olan 'devlet-kurmak' (Hegelyen paradigma) ile 'millet-kurmak' (Herderiyen paradigma) süreçleri, Gökalp ve Akçura'nın temsil ettikleri görüşleri açıklayıcı niteliktedir (Karakaş, 2006:63).

II. Abdülhamid yönetimi döneminde çıkan İkdam gazetesi içerisinde kendini sınırlı biçimde ifade edebilen dilde Türkçülük hareketi, II. Meşrutiyet sonrasında Türk Milliyetçiliği esasına dayanılarak kurulan Türk Derneği ile resmen örgütlenme olanağı kazanmıştır. Bu dernek, Türk Derneği Dergisi adı altında bir yayın çıkarmıştır (Sadoğlu, 2010:116). 1908 sonundan itibaren özellikle Rusya'dan gelen Türk aydınlarının gelişimi sonucunda İstanbul'da kurulan dernekler ile bunların yayınları Türkçülüğün doğuşunda rol oynayan unsurlardan biri olmuştur. Selanik'te 1910 sonundan başlayarak Genç Kalemler adı altında çıkan dergiyle başlayan "Yeni Lisan Hareketi" de dilde Türkçülük yapmaya çalışmıştır (Oba, 1994:207).

Ziya Gökalp için de, çoğu takipçisi için de gittikçe daha Türkçe bir yazı dili oluşturmak, bu yazı dilinde halkın konuştuğu Türkçeye yazılarında ve şiirlerinde daha çok yer vermek söz konusudur. Tanzimat ile birlikte gelişen dil milliyetçiliği akımının bir devamı olan Genç Kalemler Dergisi ve Yeni Lisan Hareketi ile bu akım tutarlı bir şekil almış ve olumlu sonuçlar vermiştir. Onlar, daha önce bazı yazarların sade bir dille yazmayı istediklerini ancak bu meylin genel bir mahiyet almadığını görmüşler ve yazı dilinde Türkçe kaideleri hâkim kılmak bu konuda kesin sonuca ulaşmak amacıyla Yeni Lisan akımını başlatmışlardır (Oba, 1994: 213). Genç Kalemler yazarlarının öncelikli amaçları yazı dili ile konuşma dilini birleştirmektir (Özdemir, 1980:27).

Türkçülüğün (Türk Milliyetçiliğinin) doğuşunda rol oynayan diğer bir unsur da Türk Ocakları ile Türk Yurdu dergisidir. Türk Ocağı Türk milliyetçiliğini yayma gayesiyle kurulmuştur (Oba, 1994:225). Türk Yurdu Mecmuası Türk Ocağı ile birleşmiş ve daha sonra Genç Kalemler de bu camiaya katılmıştır. Özellikle Balkan Savaşı'ndan sonraki dönemde Türk Ocakları, Türk Milliyetçiliğinin siyasal alana intikalinden sonra daha etkin bir rol oynayacaklardır (Tunaya, 1988:382). Türk Ocağı, Tanzimat'tan itibaren uygulanmaya çalışılan "İttihad-ı Anâsır" siyasetinin karşısına Türklük temelinde bir ulus inşası projesiyle çıkıyordu. Milliyetçilik anlayışlarında temele ulusu alan Rusya Türkleri bu anlamda Türkçülüğe romantik öğeleri fazlasıyla taşımışlar ve siyasi bağımsızlık ve birliğin yegâne yolunun da dil etrafında bir ortaklıktan geçtiğini ısrarla vurgulamışlardı (Durgun, 2014:151). Osmanlı Türkçülüğünün en önemli temsilcisi Ziya Gökalp ise, Mart 1913'ten itibaren "Türklerin faidesine çalışır" serlevhası ile çıkan Türk Yurdu dergisinde yayınlanmaya başladığı "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" adını taşıyan makaleler dizisi ile Türkçülüğü sistemleştirmeye çalışıyordu (Sadoğlu, 2010:189; Durgun, 2014:152). Dergi Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa olarak açık bir şekilde Türk unsuruna hitap etmiştir. 1913'ten sonra

devletin Türkçülüğü ideoloji olarak benimsemesiyle, bu dergi Türkçülük ideolojisini sistemleştirmek yönünden de önemli bir konuma sahip olmuştur (Oba, 1994:230-231).

Bu dönemde hız kazanan Türk milliyetçiliği düşüncesinin bir sonucu olarak dönemin aydınları arasında, kültürün en önemli ifade ve anlaşma aracı olan dilin ve yazının millileştirilmesi eğilimine açıkça rastlanmaktadır. Din ve dil, romantik Türkçü kadrolar için vazgeçilmez bir öneme sahipti. Nitekim Hamdullah Suphi, 1923’te dahi “Türk kimdir?” sorusuna “Türkçe konuşan, Müslüman olan ve Türklük sevgisini taşıyan Türk’tür” diye cevap verecekti (Sadoğlu, 2010:193). Romantik unsurlara yatığı vurgu bir tarafa, Gökalp’in “millet”i temelde bir “kültür ortaklığı” tanımlaması, Kemalist ulusçuluğa önemli bir düşünsel katkı sağlamıştır (Belge, 2002:33). Cumhuriyet öncesi Türkçülük akımıyla Kemalist ulusçuluk arasında bir köprü işlevi gördüğünü söyleyebileceğimiz Gökalp ulusçuluğu bütün orijinalliğine rağmen, Cumhuriyet öncesi siyasi akımları olan Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük akımlarının izlerini taşıyordu (Karpaz, 2012:46). Doğu-Batı gerilimini kültür-medeniyet ayrımıyla aşmaya çalışan Gökalp ulusçuluğu, geleneksel Batı karşıtlığı düşüncesinden kurtulamamıştı ve söz konusu gerilim ancak Cumhuriyet Türkiye’sinde Atatürk devrimleriyle aşılacaktı (Sadoğlu, 2010:197).

3. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ULUSLAŞMA SÜRECİ VE DİL POLİTİKALARI

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kurulduğu tarihten itibaren ulusal birliğin sağlanarak ulusal kimlik inşasını gerçekleştirebilmek için Cumhuriyeti kuran seçkin kadrolar tarafından siyasi, kültürel ve ekonomik birçok devrim gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu devrimlerle, modern bir ulus-devlet inşası hedeflenmiştir. Bu bağlamda Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Osmanlı İmparatorluk yapısının yerini reformcu bir anlayışa dayalı resmi Türk milliyetçiliği ve ulus-devlet uygulaması almıştır (Durgun, 2014:153). Cumhuriyetle birlikte artık devleti kurtarma gibi bir bakış açısından çıkıp muasır medeniyet seviyesine doğru toplumsal ilerleme hedeflenmiştir (Köker, 1990:70). Medeniyetçiliği Batıcılıkla, medeniyeti Batı’yla özdeşleştiren Kemalist çağdaştırma projesi, İslam’dan ve İslamlaşmış kültürden arındırılmış yeni ulusal Türk insanını inşa etme arayışına girişmiştir (Durgun, 2014:71). Bu kapsamda homojen bir ulus inşası için gerekli olan temel hususlardan bir tanesi dil alanında ele alınmıştır.

A. Ulus-Devletin Kuruluşu ve Türk Dil Politikaları

Osmanlı İmparatorluğu yıkıldığında yeni kurulan Cumhuriyet sisteminin var olan yapı üzerinden yükselmesi rejim farklılığı ve değişen konjonktür nedeniyle artık mümkün değildir. Bu bağlamda Cumhuriyet’in ilk on beş yılı rejimin sınırlarının çizildiği ve devrimlerin gerçekleştirildiği; siyasi, toplumsal ve iktisadi yaşamın köklerinin atıldığı modernleşme ve Gellner’in ifadesiyle uluslaşma

sürecini temsil eder (Gellner, 2008:57). Bu çerçevede Türkiye'deki uluslaşma düşüncesinin gelişiminin ve ulus-devlet sürecine girişinin Avrupa'dan çok daha geç gerçekleştiğini söylemek mümkündür.

Yeni kurulan ulus-devletlerin ideolojik yapılanması için ilham kaynağı olan Fransız Ernest Renan (1823-1892), Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda fikirlerinden yararlanan bir düşünürdür. Ulus olmanın şartlarını inceleyen Renan, kahramanlıklarla dolu bir geçmiş, büyük liderlerin yanı sıra din, dil ya da ırk ile tanımlanarak kazanılmış zaferlerin varlığından bahseder (Akdoğan, 2010:36).

Uluslaşma sürecinde Atatürk Renan'ın düşüncelerini benimsemiş, millet kavramını Renan çizgisinde tanımlamıştır (İnan, 1988:20):

“Millet hakkında, ikinci derecede unsurları kaale (dikkate) almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tarifi biz de alalım:

a)Zengin hatıra mirasına sahip bulunan;

b)Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan;

c)Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir.

...”

Millet kavramını tanımlayan Atatürk'ün sözlerinde ortak zengin bir miras, birlikte yaşama arzusu ve bu arzuyu devam ettirme düşüncesi vurgulanmaktadır. Nitekim Balkan Savaşlarından (1912) Kurtuluş Savaşı bitimine (1922) kadar geçen sürede, ulusa adanan hayatlar ve feda edilen yaşamlar ile fazlasıyla tanımlanmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu sosyo-politik dinamiği; Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşları'yla inşa edilmişti (Alakel, 2011:14). Mustafa Kemal Atatürk'ün liderliğindeki topyekûn kazanılmış Kurtuluş Savaşı, birlikte yaşama arzusunu temsil etmektedir. Kazanılan savaşın diplomatik zaferini ve Genç Cumhuriyet'in ulusal sınırlarının uluslararası kabul görebilmesiyle resmen tanınmasını ise Lozan Antlaşması (1923) sağlamıştır (Akdoğan, 2010:37). Lozan Antlaşması³, yeni Türk ulusunun sadece bağımsızlığının tescili değil; aynı zamanda bu ulusal bütünü hangi unsurlardan oluşacağını göstermesi bakımından Kemalist ulus inşa sürecinde en kritik aşamalardan biriydi (Sadoğlu, 2010:206).

³ Kurtuluş Savaşı ruhu ile ortaya çıkan yeni ulusal ve üniter devlet, daha sonra Lozan Antlaşması ile kendi yapısını bütün dünya ülkelerine kabul ettirmiştir. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti'nin modelini ortaya koyan ilk resmi belge Lozan Antlaşması'dır. Lozan belgesi bir anlamda Türk ulus-devletinin nüfus kâğıdı ya da Türkiye denilen ülkenin tapu belgesidir (Çeçen, 2007:155).

Kurtuluş Savaşı’yla şekillenen milli sınırlar, geçmişle kıyaslandığında dinsel açıdan oldukça homojen bir nüfus kompozisyonu ortaya çıkarmıştı. Anadolu’da Osmanlı yönetimi altında yüzyıllarca yaşamış olan milyonlarca Hıristiyan, savaş yıllarında veya Lozan’da varılan antlaşmayla başka ülkelere göç etmişti. Öte yandan bu süreçte Balkanlar’dan ve Kafkaslardan yine çok sayıda Müslüman Anadolu’ya gelmişti. Lozan Antlaşmasıyla belirlenen statü, dinsel açıdan oldukça homojen bir bütünü ortaya çıkarırken, aynı şeyi etnik kimlikler konusunda söylemek imkânsızdı (Sadoğlu, 2010:277). Türk milliyetçiliğine dönüşen Türkçülük, Kemalizm’le özdeş hale gelinceye kadar din ile bir çatışma alanı oluşturmamıştır. Birinci Meclis’te yerel din adamlarıyla kurulan bağlar, Kemalist milliyetçiliğin başlangıçta İslam’ı dışlamayan, aksine onun desteğiyle güçlenen bir politika olduğunu göstermektedir. Kemalist milliyetçilik ideolojisinin bu tutumu, Kurtuluş Savaşı sona erinceye kadar sürmüştür. Cumhuriyet kurulup bağımsızlık dönemine girilince dine karşı radikal denilebilecek bir tavır geliştirilmiştir (Karakaş, 2006:69). Müslüman ve gayri Müslim unsurlar arasında pratikteki ayrımcılığa rağmen Kemalist ulusçuluk, politik bir ulus inşasıydı. Yani ulusu, devletten hareketle tanımlayan ve yurttaşlık bağlarını kurumsal hale getirmeye çalışan siyasal bir projeydi. Nitekim Atatürk, ulus olmanın gereklerini sıralarken “birinci derecede unsurlar” ve “ikinci derecede unsurlar” ayrımıyla asgari koşulun siyasal aidiyet olduğunu vurgulamıştı (İnan, 1988:23). Buradan hareketle Ernest Renan’ın “iradi ulus”unu hatırlatırcasına yukarıda yer verilen millet tanımını yapmıştır.

Atatürk’ün *Medeni Bilgiler*’de Türk ulusunun teşekkülünde etkili olduğunu ileri sürdüğü “dil birliği”, “yurt birliği”, “ırk ve menşe birliği”, “tarihi karabet” gibi öğeler “ikinci derecede” unsurlardır. Yani bu bağlar ulusal kimliğin olmazsa olmaz koşulları değildir; iradi bağlılıkla teşekkül etmiş ulusal birliği güçlendirmeye ve takviye etmeye yarayan unsurlardır. Bu anlamda yurttaş olma iradesiyle Türkiye Cumhuriyeti devletine bağlılığını tescil etmiş herkesi “Türk” saymak gerekir. Nitekim Atatürk’e göre “Türk ulusu”ndan anlaşılması gereken şey, başka hiçbir ayrıma tabi tutulmaksızın “Türkiye Cumhuriyeti”ni kuran Türkiye halkı’dır (İnan, 1988:18-22). Atatürk’ün ulus kavramı incelendiğinde çalışmanın birinci bölümünde de ayrıntılarıyla belirtilen iki farklı ulusçuluk ve uluslaşma modelinden (biri Fransız, diğeri Alman) Fransız modelinin izlerini görmekteyiz.

Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte kurulan ulus-devlet, tam Batılılaşma siyasi tercihiyle şekillendiğinden, bu tercih bağlamında devlet, sorunlarını ‘Batı tipi toplum’ ve ‘ulus-devlet’ ilkeleriyle çözüme yoluna gitmiştir. Yeni dönem Türkiye’inde oluşturulan milliyetçilik, Türklerin geleneklerini ve inançlarını koruyucu bir niteliğin dışında, bunlara karşı cephe alan ve bunlardan mümkün olduğu kadar vazgeçmeye çalışan bir yol izlemiştir. Batı medeniyeti ve siyaseti dairelerinde gerçekleştirilmeye çalışılan söz konusu yeni siyaset ve dünya görüşü, anti-İslam ve anti Osmanlı temelinde yeni bir model olarak ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte mücadele, modernleşme ile ona karşı direnen dinsel kurum ve çevreler arasında olmuştur. Buna örnek teşkil edebilecek diğer bir milliyetçilik hareketi Fransız milliyetçiliği olmuştur. Türk milliyetçiliğinin bu yapısı, Kemalizm’de

anlamını bularak saf bir şekilde ancak 1940'lı yıllara kadar sürdürülebilmıştır (Karakaş, 2006:69).

Cumhuriyet döneminin dil ve kültür politikaları, bir yandan Batılılaşmanın gereği olarak sunulan köklü zihniyet değişiminin, diğer yandan ulusal birlik ve bütünlük kaygılarının etkisi altında şekillendirilmiştir (Sadoğlu, 2010:198) Özellikle saltanatın kaldırılmasından sonra bu reformlar, etnik Türk grubunun merkezdeki yerini aldığı yeni bir kimliğin ortaya çıkışının işaretleriydi. Mustafa Kemal konuşmalarında “eskiden 700 yıllık Osmanlı tarihine yapılan atıflar yerine 1500 yıllık Türk tarihi”ne odaklanmaya başladı. “Türk milleti”, “Türk hükümeti” gibi terimler sık sık kullanılmaya başlandı (Alakel, 2011:17).

Ulus-devlet bünyesinde ortak kültür ile dilin oluşturulması, kurulma sürecindeki yeni Cumhuriyetin ulusal yapısının sağlaştırılması için gerekli görülmüştür. Nitekim başka uluslar da düşünce biçimlerini ifade etmek için dilin biçimini belirlemişlerdir (Akarsu, 1981:829). Bizde de Tanzimat dönemi ile başlamış olan dilde sadeleştirme hareketi bu çerçevede değerlendirilmesi gereken Harf İnkılâbı ile nihayete erecektir (Akdoğan, 2010:38). Latin alfabesiyle ilgili ilk girişimler 1923 yılında başlar. 21 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi'nde işçi delegesinden Ali Nazmi Bey'in bu konudaki önerisi, kongre başkanı Kazım Karabekir Paşa tarafından “İslam birliğini zedeleyeceği” görüşü ileri sürülerek önlemiştir (Özer, 2012:146). Bunun İslam dünyasının Türkiye'ye arka çevirmesine yol açacağı, İslamiyet'e aykırı bir eylem sayılacağı, Latin harflerinin Türkçeye uymadığı, yüzyılların ürünü olan yazı yapıtlarının yok olacağı, toplumda anarşiye belki de iç savaşa yol açacağı gibi büyük gerekçeler gösterilmiştir. Harflerin değişmesi gerektiği konusuna değinen diğer bir kişi 25 Şubat 1924 tarihinde mecliste Milli Eğitim bütçesi tartışılırken yaptığı konuşmasında “Arap harufatı, Türk lisanını yazmağa müsait değildir” diyen İzmir milletvekili Şükrü Saraçoğlu'dur. Saraçoğlu Arap harflerinin Türkçeye uymadığını söylediği zaman bir protesto tufanı ile karşılaşmış, konu gelenekçi İstanbul basınında tartışmalara sebebiyet vermişti (Özer, 2012:147). Benzer tepkilerle karşılaşılınca Atatürk bu düşüncenin yeterince işlenmediği kanısına vararak bir süre daha ertelemeyi uygun görmüştür.

Atatürk, 1924-1928 yıllarını bu düşüncenin olgunlaşma dönemi olarak geçirdikten sonra öncelikle *Dil Encümeni*'ni kurdurur. 26 Haziran 1928 tarihinde Ankara'da resmen göreve başlayan bu kurum, alfabe değişikliğinin alt yapısını hazırlamakla görevlendirilir (Tarım, 2013:99). Kurulan Dil Encümeni, Latin asıllı olacak olan Yeni Türk Harfleri konusunda olumlu rapor vermiş; bu raporla Atatürk'ün harflerin değiştirilmesi konusundaki düşüncelerini daha da güçlendirmiştir. Bunun sonucunda Atatürk, yeni harfleri kullanmanın bir vatandaşlık ve vatanseverlik vazifesi olduğunu vurgulayarak 1928 yılı Ağustos ayının sekizinci dokuzuncu bağlayan Perşembe gecesi İstanbul'da Gülhane Parkında yeni Türk harflerini şu sözlerle duyurur (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: Cilt 2, 274; Ülkütaşır, 1981:63-65; Akdoğan, 2010:44):

“Arkadaşlar, bizim güzel, ahenkdar, zengin lisanımız, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.(...) Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyet-i içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir; yüzde seksen, doksanı bilmezse; bu ayıptır. Bundan insan olanlar utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir.(...) Mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz. Bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyyesi yeni harfleri öğreneceklerdir. Milletimiz, yazısıyla ve kafasıyla bütün alem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir.”

1 Kasım 1928 tarihinde 1353 sayılı Kanun ile Büyük Millet Meclisi tarafından Latin alfabesi kabul edilmiştir. 11 maddelik kanun 3 Kasım 1928 günlü Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Böylece Cumhuriyet döneminde maddi dil planlaması alfabe devrimiyle başlatılmış ve karma bir dil olan Osmanlıcadan ulusal bir dil olan Türkçeye geçiş gerçekleştirilmiş, ulusal birlik için ortak dil inşasının da resmi adımı atılmış oldu (Sadoğlu, 2010:230). Kanunun yayımından itibaren tüm devlet daireleri, tüm şirket, dernek ve özel müesseselerde Türk harfleri ile yazılan yazıların kabul edilmesi zorunlu tutuldu. Yeni harfleri en kısa sürede ve kolay bir şekilde öğretmek ve okuryazar oranını yükseltmek amacıyla Millet Mektepleri açıldı.⁴ 11 Kasım 1928 tarihinde “Millet Mektepleri Talimatnamesi” onaylanmış, 24 Kasım 1928 tarihli 10481 sayılı karar Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Eğitim sürecine haphaneler, özel müesseseler ve fabrikalar da dâhil edilmiştir (Akdoğan, 2010:46).

Bu alfabe devrimiyle, yaklaşık bin yıllık Doğu uygarlığı aidiyetinin bitirildiğini Arap-Fars ortaklığının yazıdan biçimsel olarak kaldırıldığını söylemek mümkündür. 1 Eylül 1929’da da Maarif Vekâleti ’ne bağlı tüm okullarda Arapça ve Farsça dersler kaldırıldı. Böylece Arapça-Farsça sözcüklerin ve gramer kurallarının Türkçede varlığını güvence altına alan önemli bir dayanak ortadan kaldırılmış oluyordu. Artık Türkçenin yabancı etkilerden arındırılması ve yeniden biçimlendirilmesi anlamında yapılacak planlamalara zemin oluşturulmuştu. Bu adım herhangi bir yabancı dilin öğretiminin yasaklanması gibi düşünülmemelidir. Türklerin kendi dillerinin okuma yazmasını öğrenirken önce Arapçayı ve dolayısıyla Arap yazısını öğrendiklerini ve bunu yüzyıllar boyunca sürdürdüklerini hatırlatmak gerekir (Öner, 2007:77).

Kemalist dil politikalarının hem sözcük, hem de kavram itibarıyla Türkçeyi “mazi”den temizleme girişimi kültürel alanda gerçekleştirilen diğer devrimlere destek anlamını da taşıyordu. Sonuçta öyle bir dil yaratılmıyordu ki, bu dil hem Türk ulusunu diğer Müslüman dindaşlarından olabildiğince farklılaştırmalı, hem

⁴ 1926 ve 1927’de okuryazar oranı %10 dolayında iken Millet Mektepleri olumlu etkisi ile bu oran hızla artış göstermiştir. 1980’li yıllara gelindiğinde ise %60 dolayındadır. Yeni harflerin kabulünden bir yıl sonra Millet Mekteplerinden diploma alanların sayısı bir milyon iki yüz bindi. Bu okullar 1936’ya kadar sekiz yıl yaşadı. Bu süre içinde 2.546.051 yurttaş okuma yazma öğrenmiş ve diploma almıştır (Kavcar, 1981: 51).

de Batı medeniyetinin seküler düşünce ve hislerini tamamen karşılamalıydı. Dil Devrimi boyunca uygulanan “tasfiye” hareketinden Batı kökenli sözcüklerin çok fazla etkilenmemesini de burada aramak gerekir (Lewis, 2000:429). Nitekim bütün dillerin Türkçeden türediğine ilişkin Güneş-Dil Teorisinin Üçüncü Dil Kurultayında resmileşmesinden sonra sözcük transferindeki bu trafik daha da hızlanmıştı. Cumhuriyet döneminde dil ile dünya görüşü arasında kurulan koşutluğu kavramların “dünyevileştirilmesi”yle sağlama çabası, Osmanlı-İslam geçmişini bir öteki imgesi olarak daha da belirginleştirmiştir (Sadoğlu, 2010:202).

Atatürk’ün öncülüğünde gerçekleştirilen harf devrimi ile başlatılan ulusal dil seferberliğine, CHP teşkilatları, halkevleri, yerel yönetimler, bakanlıkların, ordunun tüm üyeleri katılmış ve millet mektepleri aracılığıyla 16-40 yaş arasındaki 600 bin kişiye kısa sürede yeni alfabeyle okuma-yazma öğretilmişti. Bunu aynı yıl Müslim, gayrimüslim diğer grupların ‘umum mahallerde’ kendi dillerini konuşmasını önlemek amacıyla, vapurlara, tramvaylara, camekânlara ‘Vatandaş Türkçe Konuş!’ yazılı pankartların asılması izledi. Türkçe konuşmaya hevesli olmadığı iddia edilenler için ‘sözde vatandaş’ teriminin kullanılması da ilk bu dönemde oldu (Hür, 2005).

1926’da Batı takvim ve saatinin, 1928’de Batılı rakamların ve Latin alfabesinin ve 1931’de Batı ağırlık ve uzunluk ölçülerinin kabulü, Türkiye’ye sadece daha Batılı bir görüntü vermekle kalmamış, Batı dünyasıyla olan iletişimi de kolaylaştırmıştı (Zürcher, 2013: 278). Bu hem kendi içinde, hem çağdaş dış dünya ile iletişim açısından önem taşır. Cumhuriyet devrimlerinin belki de en önemlilerinden olan alfabe devrimiyle, çağın gerektirdiği şartları yakalama adına önemli bir altyapı hazırlanmıştır denilebilir (Özer, 2012:149).

1930’lu yıllara gelindiğinde ise Kemalist ulusçuluğun “dil” ile “ulus”u neredeyse eşitleyen söylemi, uluslaşma sürecinde yeni bir sürece girildiği izlenimini vermekteydi. Uluslaşmanın dil birliği ile gerçekleşeceği düşüncesinde olan Atatürk, bu sebeple ulus olmanın gereğini ortak bir dile sahip olmakta görmüştür. 17 Şubat 1931 yılında Adana Türk Ocağını ziyarette yaptığı konuşmada bu düşüncesini şöyle dile getirir (Akalın, 2004:30; Korkmaz, 1992:191):

“Türk demek dil demektir. Milliyetin çok bariz; vasıflarından birisi dilidir. Türk milletindenim diyen insanlar, her şeyden önce ve behemehâl Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, Camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz.

Hâlbuki Adana’da Türkçe konuşmayan 20.000 ‘den fazla vatandaş vardır. Eğer Türk Ocağı buna müsamaha gösterirse; gençler, siyasi ve sosyal bütün kuruluşlar bu durum karşısında duyarsız kalırsa, en aşağı yüz seneden beri devam edegelen bu durum daha yüzlerce sene devam edebilir. Bunun neticesi ne olur?

Efendiler! Herhangi bir felaketli gününüzde bu insanlar, başka

dille konuşan insanlarla el ele vererek aleyhimize hareket edebilirler. Türk Ocaklarımızın başlıca vazifesi bu gibi unsurları, bizim dilimizi konuşan hakiki Türk yapmaya çalışmaktır. Bunlar Türk vatan-daşlarıdır. Bugün ve yarın talihimiz ve kaderimiz birdir.”

Aynı şekilde Medeni Bilgiler’de “Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir” ifadeleriyle Herder romantizmini ve Alman romantik ulusçuluğunu hatırlatır derecede bir dil ulusçuluğuna kapı açıyordu (Sadoğlu, 2010:214). Çünkü romantik Alman ulusçuluğunda ulus kavramı, ulusa aidiyet dile, kültüre ve geleceğe dayanmaktaydı.

Türkiye’de dil tartışmaları Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme süreciyle başlamış, Cumhuriyet’in uluslaşma süreciyle devam etmiştir. Bu tartışmalar dilbilimsel olmaktan ziyade modernleşme sürecindeki politik duruşlara göre belirlenmiştir. Dili toplumun iletişim aracı olarak görmenin ötesinde tarihî, siyasî ve kültürel bir yönlendirme unsuru olarak görme alışkanlığı, dile politik müdahale kurumunu doğurmuş, buna Türkiye’nin geleneksel bürokratik yapısının özellikleri de eklenince dil kullanımı iktidarların tutumuna göre şekillenebilen, zaman zaman yasayla değiştirilebilen bir hâl almıştır (Altun, 2012:28).

B. Türk Dil Kurumunun Kuruluşu

Cumhuriyetin erken yıllarında değişik alanlarda yapılan devrimlerde olduğu gibi yeni alfabenin kabulünde de özel yasa çıkarılmıştı. Fakat Türkçenin özleştirilmesi ve geliştirilmesi çalışmaları için yasa çıkarılması yerine ulusal dil olan Türkçeyi konuşan herkesin de katkıda bulunmalarını sağlayacak bir örgütlenmeye gidilerek çözüm aranmıştı. Bu konuda da başlıca iki seçenek vardı: Batı ülkelerinin bazılarında, örneğin Fransa’da, olduğu gibi bir *dil akademisi* kurmak ya da özel bir kurum oluşturmak (<http://www.dildernegi.org.tr/Eklenti/461, atatürk-türk-dil-kurumu.pdf?0>). Bu iki tür örgüt arasında dikkati çeken başlıca ayrılık, dil akademilerinin genellikle özleşmiş, gelişmiş ve fazla sorunu bulunmayan ulusal dillerin korunmasında daha etkili oldukları, ulusal dillerini oluşturmaya, anadillerini özleştirmeye çalışan ülkelerde ise özel ve özerk derneklerle daha olumlu sonuçlar alındığıydı. Nitekim XIX. yüzyılda Alman dilinin özleşmesi ve Macaristan’daki büyük dil devrimi bu amaçla kurulan derneklerin aracılığı ile sonuçlandırılmıştı (<http://www.dildernegi.org.tr/TR,339/nisan-mayis-2011.html>).

Almanlar siyasi birliklerini ancak 1871 yılında sağlayabilmişlerdir. Almanların birliği, önce dil birliği olarak gerçekleşmiştir. Milli uyanışla dile karşı nasıl bir ilginin ortaya çıktığını Fransa ve Almanya örneklerinde görmek mümkündür. Nitekim bu ilgiye Osmanlı’nın son dönemlerinde de rastlamak mümkündür. 1908 Meşrutiyeti sıralarında Ziya Gökalp’in ve Selanik’te *Genç Kalemler* dergisinde toplananların ön ayak olduğu Dilde Türkçülük hareketinin başlaması bir rastlantı değildir. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, buradaki milli diller Ortaçağ Avrupa’sının dili olan Latinceyle savaşıp bağımsızlıklarına ulaşmışlar, yani

sadece halkın günlük dili olmaktan çıkıp bilim ve edebiyat dili de olmuşlardı. Türkçenin karşısında ise içinde Arapça ve Farsçanın da bulunduğu karma bir dil olan, Latince gibi topluluğun ortak dili değil, küçük bir zümrenin, aydınların dili olan Osmanlıca vardı (Gökberk, 1999:110-112).

Cumhuriyetin ilk yıllarında da bir *dil akademisi* kurulmasına ilişkin öneriler yapılmıştı. Dilin milli değerlerle beslenen bir tabana oturtulabilmesi, tıpkı Almanya örneğinde olduğu gibi halk ağzından derlemeler yapılabilmesi, taramalar yapılabilmesi, yeni terimler ve sözler oluşturulabilmesi, Türkçenin özleştirilerek yabancı unsurlardan temizlenmesi ve bu alanda sürekli çalışmaların gerçekleştirilebilmesi için yüksek kültür kurumlarına ihtiyaç duyulmuştu. Bu ihtiyacı karşılamak amacıyla Tarih ve Dil Kurumlarını kurduran Atatürk, her iki kurumun da Almanya ve Fransa'daki dil dernekleri ve akademilerinde olduğu gibi, akademik çalışmalar yapabilecek nitelikte ve yüksek düzeyde kurumlar olmasını istiyordu (Çaycı, 1963:48).

Atatürk, 12 Temmuz 1932 tarihinde dil devriminin bilimsel temellerini sağlamlaştırmak ve çalışmaları yaygınlaştırmak ve dili Türkçeleştirme çalışmaları için daha sonra Türk Dil Kurumu adını alacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurdurur (http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77). Türk Dili Tetkik Cemiyeti, adından da anlaşılacağı gibi resmi statüsü itibarıyla bir "dernek" şeklinde örgütlendirilmişti (Sadoğlu, 2010:236). Cemiyetin nizamnamesinde öngörüldüğü biçimde Türkiye Cumhuriyeti yurttaşları olan herkes derneğe üye olabilecekti. Çünkü sonuç olarak bu dili konuşacak ve yazacak olan halktı ve halka mal olmayan bir dil planlamasının da başarıya ulaşması mümkün görünmüyordu (Korkmaz, 1995:733). Böylece, harf inkılabı ile birinci safhası gerçekleştirilen dil devriminin ikinci safhası da başlamış oldu. Artık, dil devrimiyle ilgili çalışmalar bu kurum tarafından yürütülecekti. Dil alanında yapılan çalışmaları Fransa'da hükümet desteklemiş, akademi ve üniversiteler aracılığıyla araştırmalar yaptırmışlardır. Almanya'da da gönüllü yurtseverler tarafından dil dernekleri kurulmuş ve desteklenmiştir. Benzer şekilde TDTC için Atatürk, İş Bankası'ndaki hisselerinden gelen gelirinin bir kısmını, her yıl ödemek koşuluyla bu kuruma bırakmıştı.

Türk Dil Kurumu 17 Ekim 1932 tarihinde Atatürk'ün başkanlığında ilk toplantısını yapar. Toplantıda gerçekleştirilmek istenen dil devriminin amaçları da açıklanır (Ercilasun, 2004:17-18):

“1-Türk dilini ulusal kültürümüzün eksiksiz bir anlatım aracı haline getirmek;

2-Türkçe'yi çağdaş uygarlığımızın önümüze koyduğu gereksinimleri karşılayacak bir güce ulaştırmak;

3-Bunun için Türkçe'ye yabancı kalmış öğeleri yazı dilinden atmak, halkçı bir yönetimin istediği biçimde halk ile aydınlar arasında nitelikçe iki dil varlığını ortadan kaldırmak ve ana öğeleri Türkçe olan ulusal bir dil ya-

ratmak...”

Bu açıklama ile aynı zamanda milli kültür ve dil inkılâbının hedefleri belirtilmiştir. Atatürk, Türk Dil Kurumu’nun hedeflerini iki boyut kapsamında ele almıştır. Öncelikle dilin sadeleştirilerek, yazı dili ile konuşma dilinin uyumlu hale getirilmesidir. Bu amaçla edebi ve bilim dilinin kurallarının belirlenerek derlemeler yoluyla sözcük dağarcığının zenginleştirilmesidir. Diğer boyutu ise, “belge değeri olan ölü veya eski dillerin metodlu bir şekilde incelenmesi”dir (Akdoğan, 2010:53).

C. Türk Dili Kurultayları

Harf İnkılâbının gerçekleştirilmesi ulusal bir dil amacına bir an önce ulaşabilmek için atılan ilk adım olmuştur. İkinci adım da dil özleşmesi yolunda yapılacak olan çalışmalardır. Bu kapsamda Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşunun ardından yapılan ilk uygulama 26 Eylül-6 Ekim 1932 tarihleri arasında toplanan Birinci Türk Dili Kurultayıdır. 1932-1936 yılları arasında da İkinci ve Üçüncü Türk Dili Kurultayları toplanır.

a. Birinci Türk dili kurultayı

4 Eylül 1932’de Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanlığı tarafından gazete ve radyolarda yayınlanan bir “beyanname” ile Eylül ayının son günlerinde bir dil kurultayı toplanacağı kamuoyuna duyuruluyordu. İstanbul Dolmabahçe Sarayı’nda toplanacak olan Cemiyetin Türkçe Kurultay adı verilen ilk genel kuruluna kadın-erkek tüm yurttaşlar üye sıfatıyla çağrılmıştı. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti yurttaşı olmayan yabancı dilbilimciler de kurultaya üye olarak katılabileceklerdi (Birinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları, 1933: I-XXIX).

26 Eylül 1932 tarihinde Dolmabahçe Sarayı’nda toplanan Birinci Türk Dili Kurultayı, bir ulus dili yaratmak için planlama zorunluluğunu savunanlar ile böyle bir müdahaleyi reddeden grupları karşı karşıya getirmişti. Kurultay’a sunulan tezler üç kategori altında toplanıyordu(Sadoğlu, 2010:238-239):

- 1.Türk dilinin oluşumu ve geçirdiği aşamalarla ilgili tezler,
- 2.Türkçede yapılması düşünülen reformun genel nitelikleri üzerine sunulan tezler,
- 3.Türk dilinin Hint-Avrupa dilleriyle ve diğer dünya dilleriyle ilişkilerini irdeleyen tezler.

Türkçeyi Hint-Avrupa dilleriyle, Türkleri de Ari ırkla bağlantılandırmanın ilk denemesi daha önce Osmanlı döneminde yapılmıştı. Leh asıllı Osmanlı generali, Mustafa Celaledin Paşa 1869’da Fransızca olarak yayınladığı *Les turcs anciens et modernes* adlı eserinde Osmanlı Türklerinin Avrupa’nın Ari halklarından ayrı düşünülmemesi gerektiğini, Türklerin ve Arilerin Turani-Ari (touro-arienne) diye adlandırdığı ortak atadan geldiğini ileri sürmüştü. Bu iddiasının ka-

nıtına da büyük ölçüde Türkçe ve Avrupa dilleri arasındaki sathi benzerliklere dayandırılıyordu (Aytürk, 2006:102). Mustafa Celaleddin Paşa'nın fikirlerini Türk milliyetçiliğinin ve aynı zamanda Türk dil milliyetçiliğinin ilk tezahürü olarak değerlendirebiliriz. Bu sözler söylendiği dönemde Osmanlı seçkini milliyetçilik düşüncesinden çok uzak olduğu için ilgi görmemiş, ancak bir sonraki Genç Türkler nesli tarafından tekrar keşfedilip okunmuş ve değerlendirilmiştir (Aytürk, 2006:102).

Birinci Türk Dil Kurultayında, yıllardan beri sürüp gelen Türkçeyi yabancı dillerin baskısından kurtarma amacıyla yapılacak işler çalışma programıyla belirlenmiştir. Kurultayın sonunda bildirilerin okunmasının ardından oy birliğiyle yedi maddelik şu tasarı benimsenmiştir (Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları, 1933:455-456): “...

1. *Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi en eski Türk dilleriyle, gerek Hint-Avrupa Sami denilen dillerle karşılaştırılması yapılmalıdır.*
2. *Türkçenin tarihsel gelişimi araştırılmalı, karşılaştırılmalı bir grameri yazılmalıdır.*
3. *Türk lehçelerindeki sözcükler derlenerek lehçeler sözlüğü, terimler sözlüğü, Türkçenin dilbilgisi öncelikle hazırlanmalıdır. Bütün bunlar yapılırken Türkçenin eklerinin araştırılmasına, bu eklerin ve edatların dilimizin gereksinmelerine yetecek bir biçimde işlenmesine önem verilmelidir.*
4. *Türkçenin “tarihi grameri” yazılmalıdır.*
5. *Doğu ve Batı ülkelerinde çıkan Türk diliyle ilgili eserler toplanmalı, bu eserlerden gerekli olanlar dilimize çevrilmelidir.*
6. *Kurum (Cemiyet) gerek kendisinin, gerek dışarıda Türk dili işleriyle uğraşanların incelemelerini bir dergi ile yayımlamalıdır.*
7. *Memleket gazetelerinde dil işlerine özel bir yer verilmelidir.”*

Modern bir ulus-devlet için gerekli olan standart bir ortak dil hedeflenmişti ve gösterilen gayretler, yapılan çalışmalar bu hedef doğrultusunda idi. Böylece tek bir resmi dil etrafında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusal sınırları içinde yaşayan her yurttaşı hem tek çatı altında toplayarak belirli amaçlara yöneltebilmek hem de toplum içindeki farklılıkların giderilmesi amaçlanmıştı. Öncelikle halk ile aydınlar arasındaki dil uçurumunu ortadan kaldırmak amacıyla halk ağzından derleme işlerine girişildi. Halk ağzından söz derleme çalışmalarına Atatürk'ün de imzasını taşıyan 21 Kasım 1932 tarihli bir Bakanlar Kurulu kararıyla başlanmıştı (İmer, 1976:86). Önce bir *Söz Derleme Kılavuzu* hazırlandı. Yurdun her köşe ve bucağında Söz Derleme Ocakları kuruldu. Bu Ocaklar, hazırlanan kılavuza göre derleme işini yürüttü. Resmi ve yarı-resmi çok sayıda kurumunun on altı ay gibi kısa bir sürede çalışması sonucu 129.792 fişlik söz derlendi (İmer,

1976:87). Ayrıca eski metinler de tarandı. Bu taramaların sonunda büyük bir sözlük niteliği taşıyan *Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi* ortaya çıktı (İkinci Türk Dili Kurultayı Zabıtları, Birinci Gün, Birinci Toplantı, 1934:35). Bu dönemde tarama ve derleme çalışmalarından başka, Türkçe köklerden “türetme” yoluyla mevcut söz dağarcığının zenginleştirilmesi de amaçlanmıştı. Bu tür çalışmalar daha çok terimler üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu amaçla Türk dili Tetkik Cemiyeti’nin Terim Kolu, on altı uzmanlık grubuna ayrılmış ve çeşitli alanlarda 30.000 den fazla terime Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılmıştı (Sadoğlu, 2010:245).

b. İkinci Türk dili kurultayı

Cemiyet Nizamnamesine göre iki yılda bir toplanması gereken Türk Dili Kurultayının ikincisi 18-23 Ağustos 1934 tarihleri arasında yine Dolmabahçe Sarayında toplanmıştır. İkinci Türk Dili Kurultayı’nda Cemiyet’in adı kurultay kararıyla Türk Dili Araştırma Kurumu olarak değiştirilmiştir. İkinci Kurultayda, birinci kurultaydan bu yana yapılan işlerin toplu bir değerlendirilmesi de yapıldı. Eksiklikler ve karışıklıklara yol açan nedenler üzerinde duruldu. Özellikle, yazı dilinde bir yabancı sözcüğün yerine önerilmiş olan değişik karşılıkların durumu ele alındı. Bunlardan hangisinin kullanılabileceğini gösteren bir kılavuzun hazırlanmasının gerekliliği belirtildi. Böyle bir kılavuzun hazırlanması için bir komisyon kuruldu (Özdemir, 1980:51). Komisyon, *Tarama Dergisi*’ndeki Türkçe sözcükleri gözden geçirdi. Sonunda, *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu* adıyla yeni bir sözlük düzenlendi. Buna eş olarak bir de *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu* adıyla bir ikinci sözlük daha hazırlandı (İkinci Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları, 1934:27-28). Atatürk de, Türkçe köklerden yeni sözcükler türetme çalışmalarına bu süreçte doğrudan katılmış ve bizzat kendisi yeni sözcükler türetmişti. Bugün Türkçeye yerleşmiş “er”, “subay”, “kurmay”, “genel”, “özel”, “evrensel”, “kıvanç” gibi sözcükler onun buluşuydu (Sadoğlu, 2010:246).

Bu süreçte dil devrimini önemli ölçüde etkileyen diğer gelişmeler ise soyadı yasasının çıkarılması ve din dilini Türkçeleştirme çabaları olmuştur. 21 Haziran 1934 tarihinde TBMM tarafından soyadı yasası⁵ çıkarılmıştı. Kullanılacak soyadlarının Bakanlar Kurulu’nun 24 Aralık 1934 tarihinde çıkardığı Soyadı Tüzüğü’nde yer alan “Yeni takılan soyadları Türk dilinden alınır” hükmü doğrultusunda Türkçe olması zorunluluğu nedeniyle, bu yasanın çıkarılması, dile yeni Türkçe sözcükler katmıştı. Soyadı yasasının Cumhuriyet devrimleri arasındaki önemi; din, mezhep, sınıf ve altkimlik gibi ayrımları gizleyerek tek bir ulusal kimliğin içselleştirilmesi olarak gösteriliyordu. (Sadoğlu, 2010:256). Türkiye’nin uluslaşma sürecinde din dilinin Türkçeleştirilebileceğine dair düşünceler Tanzimat dönemine kadar geri götürülebilir. İlk olarak Ali Suavi, ardından Meşrutiyet dönemi Türkçüleri başta hutbeler olmak üzere kimi ibadetlerin

5 1934’te soyadının kabulü, nüfus kaydı açısından ileriye yönelik büyük bir adımdı. Millet Meclisi Mustafa Ke- mal Paşa’ya soyadı olarak Atatürk adını armağan etti (Zürcher, 2013: 278).

Türkçe olarak yapılabileceğine ilişkin düşünceler ileri sürmüşlerdi. Nihayet bu düşünceler, Cumhuriyet’le birlikte siyasal bir destek bulmuş ve uluslaşma politikaları arasında ibadet dilinin de Türkçeleştirilmesi önemli bir yer işgal etmiştir. Kemalist devrimle birlikte Batıda olduğu gibi din reforme edilecek, böylece Medeniyetçilik ve Ulusçuluk ilkeleriyle hem uyumlu hale getirilmiş olacak hem de bu sürece olumlu bir katkı yapabilecekti (Sadoğlu, 2010:265-266).

Halkın dini görevlerini yerine getirebilmesi için Arapçayı öğrenmek zorunda kalması Türkçenin ister istemez Arapçanın etkisi altında kalması sonucunu doğurmuştu. Din dilinde yapılacak Türkçeleştirme çalışmaları, bu zorunluluğu ortadan kaldıracaktı. Bu çalışma da Arapçanın Türkçe üzerindeki etkisini iyice sınırlandıracaktı. Ezanın Türkçeleştirilmesi, *Kur’an*’ın Türkçeye çevrilmesi bu konuda yapılan işlerin başında gelir. Hasan Cemil (Çambel) başkanlığında Dolmabahçe Sarayı’nda toplanan dokuz hafız, ezanın Türkçeleştirilmesine çalışmıştı. Son şekli Atatürk tarafından verilen bu Türkçe ezan metni, ilk olarak 30 Ocak 1932 ikindi vakti Fatih Camii’nde Hafız Rıfat tarafından okundu (Sadoğlu, 2010:273). Bu dönemde Ezanın ve hutbelerin Türkçeleştirilmesi, Arapçanın yazı dilindeki etkisinin azalmasında oldukça etkili olmuştur. 1932 yılında başlayan ibadet dilinin Türkçeleştirilmesine ilişkin uygulama ezan, kamet ve hutbelerle sınırlı kalmıştır. Uygulama bu haliyle 16 Haziran 1950 yılına kadar sürmüştür (Sadoğlu, 2010:274).

c. Üçüncü Türk dili kurultayı

Birinci ve İkinci Türk Dili Kurultaylarında sunulan tezler, dil politikalarına yön veren resmi anlayışı kökten değiştirebilecek bir etkiye sahip olmamışlardı. 1935 yılında, medeniyetin Orta Asya Türkleri tarafından dünyanın diğer bölgelerine yayıldığı ve bundan dolayı Türkçenin de dünya üzerindeki bütün dillerin kaynağı olduğunu savunan Güneş Dil Teorisi kabul edilmişti. Türk dilinin eskiliği ve başka dillere kaynaklık ettiği yolundaki bu teori Türk dilbilimcileri arasında kuşkuyla karşılanmasına rağmen Atatürk bu teoriyi desteklemiş, Türk Dili Tetkik Cemiyetine bu kuramın ayrıntısıyla incelenmesini emretmişti. Bu kurultay, kuramı resmen kabul etti ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi⁶’nde kurama ilişkin zorunlu kurslar açıldı (Zürcher, 2013:281).

Şark Filoloğu Viyanalı Kııvergić’in Atatürk’e gönderdiği 41 sayfalık basılmamış eseri “Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi” (la Psychologie de quelques elements des langues Turques)’ne dayanan bu teoriden amaç, Türk ulusuna bir öz güven kazandırmak yanında çıkmaza giren özleştirme çalışmalarını çıkmazdan kurtarmaktır. Ayrıca Kııvergić, sunumunu Fransızca yaptığı *Dünya Dilcilik Teorileri Karşısında Güneş-Dil Teorisi* başlıklı tezi ile bu kurultaydaki tartışmalara aktif olarak katılmıştır (Üçüncü Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakereler Zabıtları, 1936:328).

6 Atatürk, 1936 yılında adını bizzat verdiği ve bir gün Akademi’ye dönüşmesini arzu ettiği “Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi”ni (DTCF), kurulan yeni kurumlara bilim adamı yetiştirmek amacıyla kurdurmuştur (İnan, 2000: 217).

Dil tezi üzerine yapılan ve ortaya çıkan sonuçlar üzerine şu ifadeler belirtilmişti (Üçüncü Türk Dili Kurultayı, Tezler, Müzakere Zabıtları, 1936:12): “Güneş-Dil Teorisi, şimdiye kadar dilimizde yabancı sanılan dillerdeki varlıklarını Türk kaynağından geldiğini ispat etmekle ameli sahadaki dil çalışmalarımızda büyük bir genişlik ve kolaylık sağladı. Böylelikle bazı kelimelerin feda edilmesi zorunluluğu da ortadan kalmış oldu.” Bu teoriyle, Türkçeye girmiş kelimelerin de Türkçeden kaynaklandığı kanıtlanınca yeni kelime arayışlarına gerek kalmayacaktır. Bu teoriye dayanılarak birçok yabancı kelimenin Türkçe asıllı olduğu ileri sürülmüştür (Üçüncü Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları, 1936:341). Teorinin içeriği aslında Türkçenin eski tarihlere kadar uzandığı ve bir ana dil olduğu konusundadır. Nitekim sözcükleri kökleriyle açıklama yoluna gidiyor, dildeki kavramların ilk insanların güneş karşısında gösterdikleri ses tepkisinden gelişerek olduğunu gösteriyordu. İnsana kendi benliğini güneş tanıtmış olduğundan dillerin doğuşu da güneşe bağlanmalıdır. Güneş insanların ağzından çıkan ilk kelimedir. Çünkü dile yön veren ve onu oluşturan gerçek varlık, güneşti; bir başka deyişle ilk insanlar, somut ya da soyut kavramları güneşe bakarak geliştirmişler, dillerini bu yolla oluşturmuşlardı (Üçüncü Türk Dili Kurultayı Tezler, Müzakere Zabıtları, 1936:56-63).

Bu yıllarda Güneş-Dil Teorisi bir hayal ürünü olarak nitelense de dilbilimde önemli bir yöntem anlayışını da beraberinde getirdi. Bu görüşle Atatürk, Türk dili üzerindeki çalışmalara bir derinlik getirmek, onun eskiliğini ve bütün dillere kaynaklık ettiğini göstermek istemişti. Güneş-Dil Teorisi ile Türk dili ilk hamlede “İslamistik” kaygıdan kurtuluyor, diğer bağımsız diller arasında saygın bir konum elde ediyordu (Durgun, 2014:116). Aslında Güneş Dil Teorisi’nin temelleri, Kvergic’in eserinden çok önce Türk Tarih Tezi ile atılmıştı. “Türk milletinin tarihini yeniden buluşu” olarak tanımlanan Türk Tarih Tezi, inşa edilmek istenen yeni ulusal kimliğe uygun olarak “laikleştirici”, “medenileştirici” ve “Türkleştirici” üç temel amaca son derece uyumluydu. Ayrıca Atatürk’ün “kırk asırlık Türk yurdu” sözüyle anlamını bulan Anadolu’daki Türk varlığı da meşrulaştırılmış oluyordu (Sadoğlu, 2010:247). Bu bağlamda Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyeleri tarafından 1931 yılında kaleme alınan *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve ondan kimi açılardan farklılaşan *Türk Tarihinin Ana Hatlarına Medhal* ve diğer bazı Tarih kitaplarıyla açıklanan “resmi tarih görüşü”, bu yeni dil teziyle yakından ilgiliydi (Behar, 1992:102-109). Bu tarih tezine göre Akdeniz ve çevresindeki kültürlerle Türkçe öncülük etmiştir. Köklü bilimsel temeli olmamakla birlikte bu teori Türk ulusuna köklü bir tarihi ve dili olduğunu hatırlatması bakımından önemlidir. Üçüncü Dil Kurultayı, Türk Tarih Teorisi’nin dil ile ilişkili sonucunun resmileştigi ve dolayısıyla yeni dil tezinin tarih teziyle uyumlu hale getirildiği bir kurultay olmuştur (Sadoğlu, 2010:248).

Güneş-Dil Teorisi 1930’lardaki Türk milliyetçiliğini ve düşünce dünyasını anlamak için çok zengin bir materyal sunmaktadır. Türk dil milliyetçiliğinin sadece Türk dilini analiz etmek için değil, bütün dünya dillerinin kaynağı meselesini halletmek üzere çok yönlü bir metot takip etmiştir (Aytürk, 2006:107).

Sonuç

Kurtuluş Savaşı sonrasında asker ve sivil bürokratik seçkinler tarafından Cumhuriyet rejimi kurulunca Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarının yerini alan resmi Türk milliyetçiliği, yeniden inşa edilmeye başlanmıştır. İnşa edilen yeni Türk milliyetçiliği, anti-İslam, anti-Osmanlı temelinde Anadolu Türk-lüğü vurgusu ve Batı medeniyeti dairesine katılma muhtevasıyla tahayyül edilmiştir. Bu süreçte yeni kurulan ulus-devletin milli olabilmesi için, bir “ulus”un oluşturulması gerekiyordu. Bu amaçla devlet eliyle, devlet imkânları kullanılarak, yukarıdan aşağıya sistematik bir şekilde uygulanan milliyetçilik politikaları ile Osmanlı Devleti’nin mirası olan çok etnili, çok dilli, çok dinli heterojen toplumdan homojen bir Türk ulusu yaratmayı ve aynı amaçları taşıyan insanları belirli bir yöne sevk edebilmeyi hedeflemişlerdir.

Modernist kuramcıların belirttiği gibi Türkiye’nin ulus-devlet yapısının yeni oluşturulduğu bu yıllarda milliyetçilik, milleti şekillendirmiş, Türk kimliğinin tanımlanmasının bir aracı olmuştur. Milletlin yoktan var edilmesi söz konusu olmasa da, Türk kimliği bir inşa süreci geçirmiştir. Türkiye’de 1920’li yıllardaki milliyetçiliğin modernleşmeden ve buna bağlı olarak da “inşacı” yaklaşımlardan etkilendiğini ve bu bağlamda modernist yaklaşıma yakın olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Sanayi Devrimi tecrübesi olmadan kendine has bir şekilde devletin kurtarıcısı olarak ortaya çıkan modern Türk milliyetçiliği, devlet eliyle inşa edildiği için Batıdaki milliyetçilikler ve uluslaşma süreçleri ile birebir uyuşmamaktadır. Diğer bir ifadeyle farklı tarihsel ve sosyolojik gelişmelerin yaşanması nedeniyle Batıdaki ulusçuluk teorilerinin Türkiye’deki ulusçuluğu açıklamada yetersiz olduğu görülecektir. Bu nedenle karşımıza karmaşık bir tablo çıkmaktadır. Kuşkusuz Türk milliyetçiliği, Aydınlanma ile başlayan, ulusal dillerin önem kazanması ile güçlenen ve burjuvaziyle, ulusal ekonomilerin gündeme gelmesiyle gelişen Batıdaki milliyetçi akımlardan etkiler taşımıştır. Ancak Türkiye’de ulus ve ulusçuluğun doğuşunu, sanayi devriminin beraberinde getirmiş olduğu toplumsal değişimlerin bir zorunluluğu olmaktan ziyade kendi şartları içerisinde değerlendirilmesi gereken bir tarihsel süreklilik ile okumak yerinde olacaktır. Bu açıdan modern milletler ve milliyetçiliğin önceden var olan etnik bağlar ve onların siyasal seferberliği üzerine kurulu olduğunu, bu miras tarafından oluşturulduğunu ileri süren etno-sembolcü yaklaşımın da Türkiye’de ulus inşa sürecinde etkili olduğunu söylemek gerekir.

Osmanlının modernleşme sürecine girdiği Tanzimat döneminden itibaren ulus kavramını yaratan değişkenlerden biri olan dil unsuru önemini hiç kaybetmemiştir. Türkiye’deki dil tartışmaları da Tanzimat döneminde başlayarak günümüze kadar kesintisiz sürmüştür. Bu tartışmaların ortak paydası, çok etnili, çok dilli, çok dinli bir imparatorluktan homojen bir Türk ulusuna dayalı ulus-devlet oluşturma çabalarıdır.

Dil modernleşmeci politikaların toplumsal yaşama müdahalesi için ülkeyi yöneten seçkinler tarafından kullanılan en uygun araçlardan biri olmuştur. Mustafa Kemal ve arkadaşları İmparatorluğun elinde kalan topraklar üzerindeki Anadolu’da kalan Türk etnik temeline dayalı ulusal bir dil meydana getirmeye büyük bir önem vermişlerdir. Bu açıdan Kemalist ulus projesi, bir Türk ulusu inşa etmenin ilk koşulu olarak Türkçe dışındaki bütün dillere kapılarını kapatarak resmi tek dilliliği tercih etmiş, iki dilliliği ve çok dilliliği bir sorun olarak görmüştür. Bu nedenle yapılan dil devriminin iki önemli aşaması söz konusudur. Birincisi, Türkiye’nin doğu kültürü ve İslam kimliği ile bağlarını kesip, Batı medeniyetiyle iletişimini kolaylaştırmayı amaçlayan ve 1928 yılında Latin alfabesinin kabulüyle gerçekleştirilen harf inkılâbı; ikincisi ise, Atatürk’ün “Ülkesini ve yüksek istiklalini korumasını bilen Türk Milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır” sözü doğrultusunda Türk Dil Kurumunun kurulması ve devamında yapılan dil kurultayları ile Türkçeyi özleştirme çabaları.

Dil devrimi ile Türkiye’deki dil milliyetçiliğinin yeni bir boyut kazandığını söyleyebiliriz. Türk kimliğini tanımlarken dil gibi bir olgu üzerine yükselen Türkiye, çeşitli kültür politikalarıyla da bu süreci desteklemiştir. Öncelikle harf inkılâbı ile başlayan bu süreç, tarih çalışmalarıyla devam etmiş, dil reformu ile de doruk noktasına ulaşmıştır. Cumhuriyet dönemindeki dil politikaları ise, Atatürk’ün öncülüğünde özellikle maddi dil planlaması üzerine olmuştur. Bu dönemde dil ile ulusal kimlik arasındaki ilişki sadece nüfusun genelinde Türkçenin yaygınlaştırılması değil; aynı zamanda dilin özüne kavuşturulmasını da içermektedir. TDK tarafından yürütülen özleştirme çabaları yazılı dilde önemli başarı kazanmış ise de 1935 yılında, medeniyetin Orta Asya Türkleri tarafından dünyanın diğer bölgelerine yayıldığı ve bundan dolayı Türkçenin de dünya üzerindeki bütün dillerin kaynağı olduğunu savunan Güneş Dil Teorisi resmi dil politikasının değiştiğine dair bazı işaretler vermiştir. Dil devrimine yön verenler kabul etmek istemese de Güneş Dil Teorisinin resmileşmesinden sonra özleştirme hareketi önemli ölçüde ivme kaybetmiştir.

İletişim ve eğitimin belli bir seviyesi sayesinde erişilen “vatandaşları bir arada tutan sivil kültür” Gellner’in formülasyonunda “yüksek kültür” olarak isimlendirilir. Atatürk’ün öncülüğünde kurulan Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi de devletin kurucu ideolojisi olarak belirlenen Türk milliyetçiliğinin düşünsel-teorik temellerini oluşturacak kurumlar olarak yüksek bir kültür yaratma isteği ile tasarlanmıştır. Sözü edilen kurumlar aracılığıyla Kemalist seçkinlerin tasarladığı Türk milliyetçiliği ideolojisinin laik ve modernleştirici karakteri öne çıkarılmıştır. Atatürk’ün öncülüğünde gerçekleştirilen Dil devrimi sadece Türk dilini düzenli ve sistematik bir değiştirmeye yönelik girişim değil aynı zamanda yeni kurulan modern ulus-devlette meydana gelen kültürel ve toplumsal dönüşümün önemli bir parçası ve göstergesi olmuştur. Bu açıdan dil devrimi sadece dilbilimcilerin ve Türkologların değil sosyologların, tarihçilerin ve siyaset bilimcilerin de ilgi alanına girmiştir.

Son olarak çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları göz önünde bulundurularak yapılan değerlendirmeler neticesinde, Tanzimat döneminden itibaren dil alanında yapılan çalışmaların ve arayışların Kemalist dil devrimiyle nihayete erdiğini, üç dilin karışımından oluşan Osmanlıcaya karşı dil devriminin bir ulus dili meydana getirdiğini ve ulus bilinci sağlayarak uluslaşma yolunda önemli ölçüde başarılı olduğunu ifade etmek gerekir.

Kaynakça

- AKALIN, Şükrü Haluk. Atatürk'ün Dil Politikası, BAL-TAM Türklük Bilgisi, 1(1), s.28-32. Prizren, 2004.
- AKARSU, Bedia. İnsanın Tarihselliği Ve Dil, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, XLII(354), s.825-829. Ankara, 1981.
- AKINCI, Abdulvahap. Modern Ulus Devletlerin Doğuşu, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, s.61-70. Kütahya, 2012.
- AKTÜRK, Şener. Etnik Kategori Ve Milliyetçilik: Tek Etnili, Çok Etnili Ve Gayri-Etnik Rejimler, Doğu Batı, Doğu Batı Yayınları, 9(38), s.23-57. Ankara, 2006
- ALAKEL, Murat. İlk Dönem Cumhuriyet Türkiye'si Ulus İnşası Sürecinde Milliyetçilik Ve Sivil-Etnik İkilemine Dair Teorik Tartışmalar, Gazi Akademik Bakış Dergisi, 5(9), s.1-30, Ankara, 2011.
- ALTUN, Ayşin. Devletin Dile Müdahalesi, Altüst Dergisi, Sayı 7, s.28-29, İstanbul, 2012.
- ANDERSON, Benedict. Hayali Cemaatler (İkinci baskı), (Çev. İskender Savaşır), Metis Yayınları. İstanbul, 1995.
- ARMAOĞLU, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Onbeşinci Baskı), Alkım yayınevi, İstanbul, 2005.
- “ATATÜRK'ÜN DİL KURUMU”, <http://www.dildernegei.org.tr/TR,461/ataturkun-turk-dil-kurumu.html> (Erişim Tarihi: 17.06.2014).
- AYTÜRK, İlker. Türk Dil Milliyetçiliğinde Batı Meselesi, Doğu Batı, Doğu Batı Yayınları, 9(38), s.93-109. Ankara, 2006.
- BELGE, Murat. Mustafa Kemal ve Kemalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce (İkinci Baskı), (Ed.Ahmet İnsel), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- BİRİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI TEZLER, Müzakere Zabıtları, T.C. Maarif Vekâleti, İstanbul, 1933.
- <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp?kurultay=01> (Erişim Tarihi: 09.09.2014).

- BOZ, Hakan. Milliyetçilik Düşüncesinin Doğuşunu Yeniden Okumak, 2023, s.14-22. Ankara, 2014.
- BOZTEMUR, Recep. Tarihsel Açıdan Millet ve Milliyetçilik: Ulus-Devletin Kapitalist Üretim Tarzıyla Birlikte Gelişimi, Doğu Batı, Doğu Batı Yayınları, 9(38), s.161-179, Ankara, 2006.
- ÇAYCI, Abdurrahman. Atatürk Ve Eğitim Hakkındaki Görüşleri, Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri. Kayseri, 1983.
- ÇEÇEN, Anıl. Türkiye Cumhuriyeti Ulus Devleti, Birinci Basım, Fark Yayınları. Ankara, 2007.
- DEMİR, Şerif. Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlılık, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Bahar, s.331-348, Konya, 2011.
- DERİNGİL, Selim. II. Abdülhamid’in Dış Politikası, TCTA, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.
- DURGUN, Şenol. Ulus İnşası Ve Milliyetçilik (Birinci Baskı), Binyıl Yayınevi, Ankara, 2014.
- ERASLAN, Cezmi. II.Abdülhamid ve İslam Birliği, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1992.
- ERCİLASUN, Ahmet B. Tarihi Akışı İçinde Ve Cumhuriyet Döneminde Türk Dili, BAL-TAM Türklük Bilgisi, 1(17). Prizren, 2004.
- ERÖZDEN, Ozan. Ulus-Devlet (İkinci Baskı), On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- ERSANLI BEHAR, Büşra. İktidar ve Tarih - Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937) (İkinci baskı), Afa Yayınları, İstanbul, 1992.
- ERYILMAZ, B. Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi, Ağaç Yayıncılık, İstanbul, 1992.
- GELLNER, Ernest. Milliyetçiliğe Bakmak, (Çev. S. Çoşar, S. Özertürk, N. Soyarık), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- GELLNER, Ernest. Ulus ve Ulusçuluk (İkinci Baskı), (Çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksoy Özdoğan), Hil Yayın, İstanbul, 2008.
- GÖKALP, Emre. Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), s.279-298. Eskişehir, 2007.
- GÖKBERK, Macit. Değişen Dünya Değişen Dil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.
- HOBSBAWM, Eric J. 1780’den Günümüze Milletler Ve Milliyetçilik “Program, Mit, Gerçeklik” (Birinci basım), (Çev.Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

- <http://www.dildernegi.org.tr/TR,339/nisan-mayis-2011.html> (Erişim Tarihi: 18.06.2014).
- HÜR, Ayşe. Ülkenin Çektiği Dil Belası, Radikal Gazetesi, 30.06.2005 <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=157276> (Erişim Tarihi: 02.07.2014).
- İNAN, Afet. Medeni Bilgiler ve M.Kemal Atatürk'ün El Yazıları (İkinci Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- İNAN, Afet. Atatürk Hakkında Hatıralar Ve Belgeler (Üçüncü Basım), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2000.
- İKİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI TEZLER, Müzakere Zabıtları, (18.08.1934), Birinci Gün, Birinci Toplantı, 1934.
- <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp?kurultay=02> (Erişim Tarihi: 02.07.2014)
- İMER, Kamile. Dilde Değişme Ve Gelişme Açısından Türk Dil Devrimi, TDK Yayınları, Ankara, 1976.
- KARA, İsmail. Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi-Metinler (Üçüncü baskı), Kişiler, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1997.
- KARAKAŞ, Mehmet. Türkçülük ve Türk Milliyetçiliği (Birinci Baskı), Doğu Batı, Doğu Batı Yayınları, 9(38), s.57-77. Ankara, 2006.
- KARAL, Enver Ziya. Atatürk ve Devrim, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2003.
- KARPAT, Kemal Haşim. Türk Demokrasi Tarihi, 3. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- KASIMOĞLU, Alper. Milliyetçilik ve Dil Milliyetçiliğinin Başarı Ve Başarısızlıkları, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 5, s.161-173. Yalova, Ekim 2012 - Mart 2013.
- KIRCA, A. Coşkun. Neden Milli Devlet? Neden Tekil Devlet? Karşılaştırmalı Bir Deneme, Türkiye Günlüğü, Sayı 75, s.153-173. Ankara, 2003.
- KORKMAZ, Zeynep. Atatürk ve Türk Dili (Belgeler), TDK Yayınları, Ankara, 1992.
- KORKMAZ, Zeynep. Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1, No 629/1. Ankara, 1995.
- KÖKER, Levent. Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 1990.
- KURAN, Ercüment. XIX. Yüzyılda Türkiye'de Kültür Değişmesi, Erdem, VI(16). Ankara, 1992.
- KURUBAŞ, Erol. SSCB Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Yeni Uluslaşma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 2, No

- 5, s.112-133. Ankara, 2006.
- LEVEND, Agah Sırrı. Türk Dilinde Gelişme Ve Sadeleşme Evreleri (Üçüncü Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- MARDİN, Şerif. Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- MARDİN, Şerif. Türk Modernleşmesi-Makaleler 4 (Yirmibirinci Baskı), (Der. Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- OBA, Ali Engin. Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- ORTAYLI, İlber. Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet, TCTA, V. İstanbul, 1985.
- ÖZDEMİR, Emin. Dil Devrimimiz (Üçüncü Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1980.
- ÖZER, İlbeyi. Cumhuriyet Döneminde Devrimler, Toplumsal Yaşama Etkileri Ve Gündelik Hayat, (Ed. Memet Zencirkıran), Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı (Üçüncü baskı), Dora Yayınları, ss.123-153. Bursa, 2012.
- ÖZKIRIMLI, Umut. Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış (Üçüncü Baskı), Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2009.
- SADOĞLU, Hüseyin. Türkiye’de Ulusçuluk Ve Dil Politikaları (İkinci Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- SAKLI, Ali Rıza. Fransa ve Almanya’da uluslaşma süreci ve ulus bilincinin oluşumu, Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi 32 Eylül – Ekim, Kırgızistan, 2012.
- <http://www.akademikbakis.org> (Erişim Tarihi: 13.11.2013).
- SAVAŞKAN AKDOĞAN, Nuran. Modern Ulus-Devlet Olma Yolunda Harf İnkılâbı Ve Uygulanması, Amme İdaresi Dergisi, Sayı 43(3), s.33-59. Ankara, 2010.
- SCHULZE, Hagen. Avrupa’da Ulus Ve Devlet (Birinci baskı), (Çev. Timuçin Binder), Literatür Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- SMİTH, Anthony. D. Milli Kimlik (Birinci baskı), (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- SMİTH, Anthony. D. Küreselleşme Çağında Milliyetçilik, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.
- ŞİMŞEK, Ufuk. Milliyetçilikler ve Milletin Oluşumu Üzerine Bir İnceleme, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13 (2), s.81-96, Erzurum, 2009.
- TARIM, Rahim. Atatürk ve Türk Dili, Turkish Studies - International Periodi-

cal For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 8(9), s.95-103, Ankara-Turkey, 2013. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1814587461_010Tar%c4%b1m%20Rahim-95-103.pdf (Erişim Tarihi: 06.07.2014).

TUNAYA, Tarık Zafer. Türkiye’de Siyasi Partiler Cilt 1 – İkinci Meşrutiyet Dönemi, 2. Baskı, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

TÜRK Dil Kurumu “Tarihçe”, http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=77 (Erişim Tarihi: 09.09.2014).

TÜRKÖNE, Mütazer. Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu (Birinci Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

ÜÇÜNCÜ TÜRK DİLİ KURULTAYI TEZLER, Müzakere Zabıtları, 1936 <http://tdkkitaplik.org.tr/kurultaylar.asp?kurultay=03> (Erişim Tarihi: 09.09.2014).

ÜLKEN, Hilmi Ziya. Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi, Ülken Yayınları, İstanbul, 2005.

YILDIZ, Ahmet. Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938), İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

ZÜRCHER, Eric Jan. Modernleşen Türkiye’nin Tarihi (Yirmi sekizinci baskı), (Çev. Yasemin Saner), İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.